

rechtstreeks 2020 nr 3

Raad voor de
rechtspraak

Rechtspraak in tijden van corona

Rechtspraak in tijden van corona

Colofon

Rechtstreeks is een periodiek voor de Rechtspraak en richt zich op de praktijk en de ontwikkeling van de rechtspraak in Nederland. Het tijdschrift, verspreid door de Raad voor de rechtspraak, stelt zich ten doel wetenschappelijke inzichten en bijdragen aan het publieke debat over de rechtspraak ter kennis te brengen van allen die beroepshalve bij de rechtspraak betrokken zijn. Opname in *Rechtstreeks* betekent niet dat de inhoud het standpunt van de Raad voor de rechtspraak weergeeft.

Redactie

Prof. mr. L.M. (Lieke) Coenraad
Familierechter rechtbank Rotterdam en hoogleraar
privaatrecht, in het bijzonder conflictoplossing aan de
Vrije Universiteit Amsterdam

Drs. A. (Harry) Koster
Kennisarchitect bij de Raad voor de rechtspraak

Dr. S.B.M. (Sebastiaan) Princen
Universitair hoofddocent bij Bestuurs- en
Organisatiwetenschap (USBO) van de Universiteit
Utrecht

Dr. S. (Suzan) Verberk
Adviseur wetenschappelijk onderzoek
Raad voor de rechtspraak

Redactieraad

Prof. mr. T. Barkhuysen
Prof. mr. Y. Buruma
Prof. dr. J.G. van Erp
Prof. mr. J.H. Gerards
Prof. mr. N.J.H. Huls
Prof. dr. D.J.B. de Wolff

Redactieadres

Redactie *Rechtstreeks*
Raad voor de rechtspraak
Afd. Ontwikkeling
Postbus 90613
2509 LP Den Haag
E-mail: rechtstreeks@rechtspraak.nl

Oplage

4450 exemplaren

ISSN 1573-5322

Uitgever

Xerox/OSAGE

Foto omslag

Eric van Nieuwland

Abonnementen

Rechtstreeks wordt gratis toegezonden aan hen die tot de doelgroep behoren. Wie meent voor toezending in aanmerking te komen wordt verzocht zijn naam, postadres en functie kenbaar te maken aan het secretariaat van *Rechtstreeks* (rechtstreeks@rechtspraak.nl).

Adresmutaties

Xerox Communicatie Service
t.a.v. het bedrijfsbureau
Kalvermarkt 53
2511 CB Den Haag
E-mail: info@xnloverheid.nl

Retouren

Bij onjuiste adressering verzoeken wij u gebruik te maken van de adresdrager en daarop de reden van retournering aan te geven.

© Staat der Nederlanden

(Raad voor de rechtspraak)

Niets uit deze uitgave mag worden veeleenvoudigd, in een voor anderen toegankelijk gegevensbestand worden opgeslagen of worden openbaar gemaakt zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de Raad voor de rechtspraak. De toestemming wordt hierbij verleend voor het veeleenvoudigen, in een gegevensbestand toegankelijk maken of openbaar maken waarvoor geen geldelijke of andere tegenprestatie wordt gevraagd en ontvangen en waarbij deze uitgave als bron wordt vermeld.

Inhoud

Redactioneel	5
Over de auteurs	7
column Beslissen onder onzekerheid <i>Anne Ruth Mackor</i>	12
Let een beetje op elkaar <i>Nol Vermolen</i>	15
Coronamaatregelen en fundamentele rechtsbeginselen: van noodoplossingen naar brede reflectie <i>Julia Dordonat-Breeuwsma, Robert van der Laan, Bart Schellekens en Jos Smits</i>	24
Advocaten in crisistijd Interview met familierechtadvocaat Alexander Leuftink en strafrechtadvocaat Jeroen Soeteman <i>Lieke Coenraad en Sebastiaan Princen</i>	36
Communiceren met rechtzoekenden tijdens de coronacrisis <i>Sander van Ansem, Annemarie Bardoel en Annelies van Knippenbergh</i>	46
Doornroosje werd ruw wakker gekust Rechtbankverslaggeving tijdens corona <i>Paul Verspeek</i>	55

Redactioneel

De afgelopen negen maanden heeft de rechtspraak, net als de rest van Nederland, moeten leren werken met de beperkingen door coronamaatregelen. Dit ging niet zonder slag of stoot. Hoewel binnen de Rechtspraak door velen hard werd gewerkt om zaken door te laten gaan, kwam er ook kritiek op het tempo waarin de Rechtspraak zich aanpaste en de communicatie daarover. In dit nummer kijken we terug op deze turbulente tijd in een aantal langere artikelen en een reeks korte impressies van betrokkenen binnen en buiten de rechtspraak. Daarmee schetst dit nummer een breed en veelkleurig palet van de rechtspraak in tijden van corona.

In de eerste bijdrage neemt Nol Vermolen, president van de rechtbank Zeeland-West-Brabant, ons terug naar de eerste zes maanden van de crisis, aan de hand van stukken uit de blogs en vlogs die hij in die periode voor de medewerkers van de rechtbank maakte. Daarin is de zoektocht te zien die in de hele Rechtspraak plaatsvond naar manieren om met de coronacrisis om te gaan. Dat ging niet alleen om de praktische kant (hoe krijgen we het georganiseerd?) maar ook om de impact die de situatie had op iedereen (inclusief hemzelf). Het tweede artikel reflecteert op de coronamaatregelen in de rechtspraak in het licht van een aantal fundamentele rechtsbeginselen. Julia Dordonat-Breeuwsma, Robert van der Laan, Bart Schellekens en Jos Smits van de afdeling strategie van de Raad voor de rechtspraak analyseren hoe de coronamaatregelen doorwerkten in de openbaarheid, toegankelijkheid en onafhankelijkheid van de rechtspraak

en welke lessen hieruit getrokken kunnen worden voor de toekomst.

De aanpassingen door de crisis hadden niet alleen gevolgen voor rechters en andere gerechtelijke medewerkers, maar ook voor rechtszoekenden en hun advocaten. Hun perspectief komt naar voren in een interview met Alexander Leuftink van de vereniging van Familie- en Erfrecht Advocaten Scheidingsmediators (vFAS) en Jeroen Soeteman van de Nederlandse Vereniging van Strafrechtadvocaten (NVSA). Zij laten zien hoe creatieve oplossingen werden gevonden om zaken door te laten gaan, maar hoe soms ook de positie van advocaten en hun cliënten onder druk kwam te staan.

Sander van Ansem, Annemarie Bardoel en Annelies van Knippenbergh gaan in op de communicatie vanuit de Rechtspraak naar rechtzoekenden tijdens de crisis. Zij constateren dat die communicatie erg feitelijk was en sterk gericht op de vraag of zittingen al dan niet doorgingen. Dit sloot niet altijd aan bij de behoeften van rechtzoekenden, die ook andere vragen hadden en voor wie er naast een praktische vaak ook een emotionele kant zat aan de aanpassingen door corona.

In het laatste artikel kijkt Paul Verspeek, journalist bij RTV Rijnmond, naar de worsteling met de techniek die hij in de rechtspraak zag na het afkondigen van de coronamaatregelen. Technische vernieuwingen waar al jaren over was nagedacht, moesten opeens in versneld tempo worden doorgevoerd. Hoewel er in korte tijd veel tot stand werd gebracht, liep dat niet altijd op rolletjes.

Tussen deze artikelen door staan steeds korte bijdragen van mensen van binnen en buiten de Rechtspraak die schetsen welke invloed de coronacrisis heeft gehad op de rechtspraak en welke lessen ze daaruit trekken. Deze bijdragen komen uit het hele land en uit verschillende geledingen van rechtspraak en wetenschap. Daarmee vormen ze een staalkaart van ervaringen en ideeën.

De stukken in dit nummer laten een aantal terugkerende thema's zien. Om te beginnen bleek onder druk op eens veel te kunnen dat voorheen was blijven liggen of langzaam ging. In korte tijd werden sprongen gemaakt in digitalisering en werden knopen doorgehakt waar voorheen lang over getwijfeld zou zijn. Velen roemen de energie die vrijkwam en de inzet van medewerkers op allerlei plekken om het werk zo goed mogelijk door te laten gaan. Tegelijkertijd valt op dat reacties vaak plaatselijk waren en er niet altijd landelijke afstemming leek plaats te vinden. Gerechten waren vaak gefocust op hun eigen bedrijfsvoering, waarbij men lokaal zelf het wiel probeerde uit te vinden. Mede daardoor ontstonden verschillen tussen gerechten, die voor rechtzoekenden niet altijd begrijpelijk en navolgbaar waren. Aansluitend hierop werden oplossingen vaak vooral gekozen vanuit een 'interne' logica. Relatieve buitenstaanders (rechtzoekenden, advocaten en de pers) werden daarbij soms over het hoofd gezien of hun belangen werden pas in tweede instantie meegenomen. Dit gebeurde niet uit kwade wil; het was eerder een automatische reflex in de hectiek van het moment. Toch zeggen dit soort reflexen veel over de (impliciete) prioriteiten die binnen een organisatie worden gesteld. Dat kan ook een belangrijk inzicht zijn voor na de crisis.

Al met al doemt het beeld op van veel individuele inzet en goede wil maar, zeker in de eerste maanden, weinig institutionele structuur. Een belangrijke uitdaging voor de toekomst is hoe de balans tussen individuele inzet en uniformerende verankering te (her)vinden en tegelijkertijd de positieve ervaringen uit de coronatijd te behouden.

De column is dit keer geschreven door Anne Ruth Mackor van de Rijksuniversiteit Groningen. De coronacrisis is voor haar aanleiding om de rol van het voorzorgsbeginsel in het recht te doordenken. Voor rechters kan dit beginsel, volgens Mackor, meer problemen opleveren dan het oplost.

Tot slot. In de redactie van Rechtstreeks heeft zich bij dit nummer een aantal wisselingen voorgedaan. Na hun jarenlange zeer gewaardeerde bijdrage nemen we afscheid van Mirko Noordegraaf en Edgar du Perron. We bedanken hen voor hun inzet, ideeën en bijdragen. Nieuw in de redactie is Harry Koster, kennisarchitect bij de Raad voor de rechtspraak.

De redactie,

Lieke Coenraad
Harry Koster
Sebastiaan Princen
Suzan Verberk

Over de auteurs

Sander van Ansem

BSc. S. van Ansem is sinds mei 2020 redacteur bij de Raad voor de rechtspraak in Den Haag. Daarvoor werkte hij als specialist online woordvoering en communicatie bij het Rechtspraak servicecentrum in Utrecht, waar hij ook enige tijd interim-coördinator was. Tussen 2007 en 2016 was hij communicatieadviseur bij het gerechtshof Arnhem-Leeuwarden.

Annemarie Bardoel

A.G.W. Bardoel MA is sinds 2015 werkzaam bij het Rechtspraak Servicecentrum van het Landelijk Dienstencentrum als coördinator online woordvoering en communicatie. Zij is verantwoordelijk voor de coördinatie van de woordvoering en beantwoording van servicevragen op social media. Tussen 2010 en 2015 was zij werkzaam als communicatieadviseur social media bij de rechtbank Gelderland.

Julia Dordonat-Breeuwsma

Mr. J.M. Dordonat-Breeuwsma is sinds 2014 senior beleidsmedewerker internationale samenwerking bij de Raad voor de rechtspraak. In die functie is zij onder meer verantwoordelijk voor de ontwikkeling van de langetermijnstrategie op het gebied van internationale samenwerking door de raad en de Rechtspraak. Ook leidt zij projecten in het buitenland en coördineert zij de uitzending van rechtspraakpersoneel naar het buitenland.

Stephan van Eijk

S. van Eijk is hoofd juridische ondersteuning team F&J bij de rechtbank Overijssel. Eerder was hij daar stafjurist. Hij begon z'n rechtelijke carrière bij het parket van de officier van justitie te Zutphen en werkte vervolgens bij de (toenmalige) rechtbank Zutphen en het gerechtshof Arnhem. Hij is als docent verbonden aan de SSR op het gebied van het alimentatierecht en -rekenen.

Annelies van Knippenbergh

Drs. A.E.M. van Knippenbergh is sinds 2002 werkzaam bij de Raad voor de rechtspraak in Den Haag, momenteel als beleidsadviseur dienstverlening en communicatie. Zij is verantwoordelijk voor de coördinatie van onderzoek en beleidsontwikkeling op het gebied van informatievoorziening en digitale diensten van de Rechtspraak.

Robert van der Laan

Drs. R.P. van der Laan MC MPA is socioloog, organisatiekundige en bestuurskundige en werkt voor de Rechtspraak in de functie van coördinerend adviseur. Vanuit die rol richt hij zich op strategie- en organisatieontwikkeling van de Rechtspraak en de functie van het rechtspreken. Hij is vanaf 2006 verbonden aan het Bureau van de Raad voor de rechtspraak en werkt sinds 2011 vanuit de afdeling strategie van het Bureau.

Robine de Lange

Mr. R.G. de Lange-Tegelaar is president van de rechtbank Rotterdam en rechter in familie- en jeugdzaken en strafzaken. Ze is voorzitter van de Presidentenvergadering en van de landelijke Regiegroep Innovatie.

Alexander Leuftink

Mr. A. Leuftink is voorzitter van de Vereniging van Familie- en Erfrecht Advocaten Scheidingsmediators en partner bij LINK Advocaten te Amsterdam. Hij is gespecialiseerd in vermogensrechtelijke vraagstukken, veelal in grensoverschrijdende zaken. Hij heeft expertise in forumkeuzes, bevoegdheidsvraagstukken en internationale kinderonvoering. Leuftink is MfN-registermediator en bestuurslid van de Mediatorsfederatie Nederland.

Geert Lycklama à Nijeholt

Mr G.F.H. Lycklama à Nijeholt is rechterlijk bestuurslid van de rechtbank Midden-Nederland. Daarnaast is hij landelijk betrokken bij strafrechtelijke onderwerpen op bestuurlijk niveau, onder meer in het landelijk OM/ZM-overleg. Eerder werkte hij bij de rechtbank Noord-Holland en was hij voorzitter van het Landelijk Overleg Vakinhoud Strafrecht.

Anne Ruth Mackor

Prof. mr. dr. A.R. Mackor is hoogleraar professie-ethiek, in het bijzonder van juridische professies, aan de Rijksuniversiteit Groningen. Haar lopende onderzoeksproject betreft modellen van bewijzen in het strafrecht en de rol van scenario's en kansrekening daarin. Een deel van haar NJV-advies Juridische beroepsethiek is aan de rol van kansrekening in de rechtspraak gewijd. Mede voor dit onderzoek kreeg zij in 2020 een eredoctoraat van de Universiteit van Lund.

Bert Marseille

Prof. mr. dr. A.T. Marseille is hoogleraar bestuurskunde, in het bijzonder de empirische bestudering van het bestuursrecht, aan de Rijksuniversiteit Groningen en Raadsheer-plaatsvervanger bij de Centrale Raad van Beroep. Zijn onderzoek richt zich op het functioneren van geschilbeslechtsprocedures, met name in het bestuursrecht.

Bart Schellekens

Mr. B.J.A. Schellekens is (wetgevings-)adviseur Recht&ICT bij de Raad voor de rechtspraak en richt zich op de gebieden privacy, digitale toegankelijkheid en data. Hij focust daarbij op de juridische en ethische aspecten van de impact van technologie op het recht en de maatschappij, en vice versa.

Jeroen Soeteman

Mr. J.W. Soeteman is voorzitter van de Nederlandse Vereniging van Strafrechtadvocaten, waaraan ongeveer 560 strafrechtadvocaten verbonden zijn. Daarnaast is hij als advocaat werkzaam bij Jebbink Soeteman advocaten in Amsterdam.

Jos Smits

Drs. J.H. Smits is organisatie- en informatiekundige en sinds 2019 verbonden aan de afdeling strategie van de Raad voor de rechtspraak als adviseur informatievoorziening. In die rol richt hij zich op de kansen en impact van informatietechnologie op de maatschappij in het algemeen en de rechtspraak in het bijzonder.

Barbara den Uijl

B. den Uijl is sinds juli 2012 werkzaam bij de Rechtspraak. Eerst als hoofd communicatie bij de rechtbank Den Haag en daarna eerst als senior woordvoerder en coördinator bij de Raad voor de rechtspraak en nu als hoofd communicatie. Ze heeft journalistiek gestudeerd en is daarna werkzaam geweest in verschillende communicatie en woordvoeringsfuncties in bedrijfsleven en bij de Rijksoverheid.

Nol Vermolen

Mr. A.J.R.M. Vermolen is president van de rechtbank Zeeland-West-Brabant. Van 2001 tot 2015 was hij achtereenvolgens rechter, vicepresident en manager bij de rechtbank Amsterdam. Voordat hij rechter werd was hij lid van het dagelijks bestuur van de landelijke vereniging VluchtelingenWerk Nederland en werkte hij 22 jaar als advocaat, waarvan de eerste acht jaar bij het Advokaten Kollektief Zaanstreek.

Paul Verspeek

Drs. P. Verspeek is historicus en werkzaam bij RTV Rijnmond in Rotterdam. Hij verzorgt sinds twintig jaar de rechtbankverslaggeving voor de omroep.

Adriaan Wierenga

Mr. A.J. Wierenga is noodrechtsspecialist bij het Centrum voor Openbare Orde en Veiligheid van de Rijksuniversiteit Groningen waar zijn onderzoek zich richt op de juridische facetten van de openbare-ordehandhaving, rampenbestrijding en crisisbeheersing. Wierenga is daarnaast onder meer coauteur van *Tekst & Commentaar Openbare Orde en Veiligheid* en betrokken bij diverse onderzoeken van de Onderzoeksraad voor Veiligheid. Momenteel adviseert hij vele overheidsinstanties inzake de coronacrisis.

Mélanie Wieringa

Mr. M. Wieringa werkt sinds 2010 bij het Landelijk Bureau Vakinhoud rechtspraak (LBVr) en ondersteunt daar onder andere het Landelijk Overleg Vakinhoud Familie- en Jeugdrecht (LOVF) als stafjurist. Daarvoor werkte ze ruim tien jaar als juridisch medewerker bij de rechtbanken Rotterdam en Den Haag.

Dorien Willemse

Mr. Th.C.M. Willemse is als senior raadsheer werkzaam bij het gerechtshof Arnhem-Leeuwarden en voorzitter van de Pachtkamer en Centrale Grondkamer aldaar. Naast het pachtrecht in brede zin, behandelt zij zaken op het gebied van zakenrecht, burennrecht en overeenkomstenrecht. Zij geeft daarnaast cursussen over non-conformiteit, burennrecht en pacht. Ook is zij betrokken als vaardigheidstrainer in de opleiding van nieuwe rechters.

Beslissen onder onzekerheid

Anne Ruth Mackor

De coronacrisis veranderde in één klap veel, heel veel. De samenleving, en ook de rechtspraak, kwam in maart tot stilstand om pas weken later weer voorzichtig en moeizaam op te starten. Als de crisis één ding heeft geleerd dan is het wel dat de samenleving minder maakbaar en vooral ook minder beheersbaar is dan sommigen dachten. In termen van Frank Knights klassieke *Risk, Uncertainty and Profit* uit 1921: de samenleving wordt niet alleen gekenmerkt door bepaalde kansen en beheersbare risico's, maar vooral door onzekerheden die slechts in beperkte mate kunnen worden ingeschat. Het WRR-rapport *Onzekere veiligheid* uit 2008 stelt dat onzekerheden zich niet of veel lastiger lenen voor klassieke risicoanalyse ('risico = kans x gevolg') en spreekt van een 'nieuw paradigma' waarin het voorzorgsbeginsel een centrale rol speelt. Anderen menen dat het onderscheid tussen kansen en onzekerheden graduueel is en plaatsen kritische kanttekeningen bij het voorzorgsbeginsel.

De coronacrisis gaat gepaard met veel onzekerheden, maar de corona-uitbraak zelf kan eerder als kans dan als onzekerheid worden beschouwd. Deskundigen, maar ook de overheid zelf – zoals bijvoorbeeld blijkt uit de IOB Evaluatie *Voorkomen is beter dan genezen. Evaluatie over Nederland en de WHO (2011-2015)*¹ –

waren het er immers al jaren over eens dat het niet de vraag was óf maar wannéer een pandemie zou uitbreken. Ondanks het grote risico van een pandemie – groot zowel qua kans als qua ernst van de gevolgen – was Nederland slecht voorbereid, mede omdat het had gekozen voor een *lean and mean* gezondheidszorg, een beperkte voorraad mondkmaskers en afhankelijkheid van een beperkt aantal buitenlandse leveranciers.

De vraag rijst dan ook of we – naar analogie van de rechtszaak tegen Oostenrijk – een grote coronazaak tegen de overheid tegemoet kunnen zien. Een van de argumenten in zo'n zaak zou kunnen zijn dat overheid het voorzorgsbeginsel geschonden heeft. Dat is bepaald niet ondenkbaar. De rechtbank Den Haag heeft in een civiele zaak over de vraag of de overheid aansprakelijk was voor de schade van Q-koortspatiënten, de eis afgewezen.² Zij heeft daarbij echter wel expliciet het voorzorgsbeginsel als ongeschreven rechtsbeginsel betrokken. Op gelijke wijze kan men zich een rechtszaak voorstellen van personeel en (nabestaanden van) bewoners van verpleeghuizen naar aanleiding van de maatregelen voor en de voorlichting over het gebruik van mondkmaskers tijdens de eerste coronagolf.

Over een mogelijke rechtszaak wil ik het hier verder niet hebben, vooral ook omdat ik geen expert op dit terrein ben. De coronacrisis heeft

¹ Directie Internationaal Onderzoek en Beleidsevaluatie, *Voorkomen is beter dan genezen. Evaluatie over Nederland en de WHO (2011-2015)*, IOB Evaluatie nr. 414, Den Haag: Ministerie van Buitenlandse Zaken, maart 2016.

² Rechtbank Den Haag, 25 januari 2017, ECLI:NL:RBDHA:2017:587.

me er echter nog meer bewust van gemaakt dat het voorzorgsbeginsel – paradoxaal genoeg – potentieel gevaarlijk is. Paradoxaal, omdat het beginsel bedoeld is om ons tegen gevaren te beschermen, maar zelf wellicht nog grotere gevaren creëert. In de woorden van Cass Sunstein: ‘*Better safe than sorry* leidt niet altijd tot de beste uitkomsten.’ Te veel voorzorg kan onder meer leiden tot onevenredig hoge kosten, tot het missen van waardevolle innovaties en onevenredige inperking van individuele vrijheden. Daarom heeft onder anderen diezelfde Sunstein betoogd dat het voorzorgsbeginsel eist dat het voorzorgsbeginsel niet wordt toegepast.

Wat betekent het voorzorgsbeginsel voor de rechtspraak? In voornoemd WRR-rapport wordt opgemerkt dat het beginsel in de rechtspraak tot veel juridische discussie en daarmee tot rechtsonzekerheid kan leiden. Ook wordt erop gewezen dat het beginsel leidt tot een andere verdeling of zelfs een omkering van de bewijslast. Dat is bepaald niet zonder (rechtsstatelijke) risico's. Daarnaast, en naar mijn oordeel zeker zo belangrijk, maakt de toepassing van het voorzorgsbeginsel het vellen van een juridisch oordeel nog veel ingewikkelder dan wanneer een rechter – zoals nu al steeds vaker aan de orde is – niet met onzekerheden maar ‘gewoon’ met kansen rekening moet houden.

Denk hierbij aan strafzaken waarin bijvoorbeeld DNA-bewijs wordt opgevoerd en de rechter moet ‘rekenen’ met de *likelihood ratio* die het Nederlands Forensisch Instituut in zijn rapporten gebruikt. Of denk aan aansprakelijkheidszaken bij medische fouten of blootstelling aan asbest waarbij ook redelijk betrouwbare kans-

schattingen kunnen worden gemaakt, omdat daarbij gevalideerde modellen gebruikt worden. In dergelijke zaken heeft de rechter de handen (en vooral het hoofd) al vol met het begrijpen en toepassen van deze kansbepalingen. We zien met enige regelmaat dat in uitspraken fouten, waaronder de hardnekkige *prosecutor's fallacy*, worden gemaakt.

Precies vanwege het reëel gebleken risico dat zowel rechters als materiedeskundigen fouten maken in kansberekeningen, heb ik recent in mijn NJV-preadvises *Juridische beroepsethiek* (p. 93 e.v.) gepleit voor de invoering van een zogeheten kansen-rechter die rechters moet bijstaan bij het beoordelen van en redeneren met kansen.³ Mijn voorstel sluit naadloos aan bij het wetsvoorstel Experimentenwet Rechtspleging dat in artikel 5 de mogelijkheid biedt een deskundig lid aan een kamer toe te voegen, al lijkt in het voorstel uitsluitend aan materiedeskundigen te zijn gedacht.

Waarom creëren het voorzorgsbeginsel en de daarbij horende onzekerheden nog grotere problemen voor rechters dan ‘gewone’ kansen toch al doen? Ik beperk me hier tot één punt. Het zijn deskundigen die kansschattingen maken. Rechters zullen die kansschattingen gebruiken als deskundigen de kansen betrouwbaar en de onderliggende modellen voldoende gevalideerd achten.

³ Anne Ruth Mackor, ‘Juridische beroepsethiek. Over macht en moraal, soft law en soft skills, T-vormige juristen en kansen-rechters’ (preadvises), in: *De toekomst van de jurist, de jurist van de toekomst* (Handelingen NJV 2020), Wolters Kluwer 2020, p. 75-107.

In het recente verleden hebben verschillende rechterlijke instanties – mijns inziens terecht – meer speculatieve kansschattingen in ferme bewoordingen van tafel geveegd.⁴

De vraag rijst nu wat rechters bij een beroep op het voorzorgsbeginsel aan moeten met inschattingen van kansen die niet alleen per definitie minder precies zijn dan kansschattingen over bijvoorbeeld DNA, maar vaak ook onder deskundigen veel meer omstreden zijn. Moeten rechters die inschattingen dan zelf maar maken, met alle risico's van maatschappelijke kritiek? Of moeten ze een van de schattingen kiezen en het risico lopen voor partijdig te worden uitgemaakt? En welke gevolgen heeft de herverdeling of omkering van bewijslast daarbij? Zo lijkt de steeds grotere rol van wetenschap, kansrekening en het voorzorgsbeginsel voor de rechtspraak meer problemen te creëren dan op te lossen.

⁴ Zie bijvoorbeeld de uitspraak van de rechtbank Zeeland-West-Brabant van 23 mei 2016, ECLI:NL:RBZWB:2016:3060.

Let een beetje op elkaar

Nol Vermolen

12
maart

Iedereen moet thuiswerken, behalve mensen in vitale beroepen

Op 12 maart riep premier Rutte iedereen op om thuis te werken, werd de anderhalve meter de nieuwe standaard en werden bijeenkomsten met meer dan honderd mensen verboden. De dagen erna werden er telkens additionele en strengere maatregelen afgekondigd. Wat was het gevolg daarvan voor de rechtspraak? Hoe daarmee om te gaan als gerechtsbestuurder?

15
maart

Scholen, restaurants, cafés dicht. Oproep: houd 1,5 meter afstand van elkaar

Voor Nol Vermolen, president van de rechtbank Zeeland-West-Brabant, is 'communiceren' het sleutelwoord. Zijn rol als president ziet hij vooral in het bijhouden van de organisatie en het in stand houden van de verbinding. Want corona zorgt ervoor dat samenwerking en uitwisseling niet meer zo vanzelfsprekend en gemakkelijk is. Zo plaatste het feit dat West-Brabant aan het begin van de epidemie het epicentrum van het coronavirus was de samenwerking in het fusiegerecht met de Zeeuwse collega's voor nieuwe uitdagingen. En ook moest, net als bij andere gerechten, een nieuwe modus operandi worden gevonden tussen medewerkers die vanuit huis werken en medewerkers die in verband met urgente zaken nog steeds vanuit de rechtbank werken. En wat te denken van het feit dat Vermolen zelf in 'het hoge Noorden' van Noord-Holland woont terwijl zijn rechtbank zich in het zuiden van het land bevindt? Door een aangepaste dienstregeling bij het begin van de crisis zou de reis van Hoorn naar Breda vijf overstappen en drie reizen impliceren. Voor Middelburg zou daar nog eens een kleine twee uur bij komen. Bovendien luidt het devies het openbaar vervoer zo veel als mogelijk te vermijden.

16
maart

Toespraak Rutte

De vorm die Vermolen aan de communicatie met zijn mensen geeft, is die van blogs en vlogs. Dat deed hij overigens al langer onder het mom 'In het kielzog van Nol'. Zijn vlogs in tijden van corona, opgenomen vanuit huis vanachter het bureau of aan de keukentafel, geven een goed beeld van het verloop van de crisis en de reactie daarop van de rechtbank Zeeland-West-Brabant. Maar ze laten vooral zien hoe Vermolen, als een pater familias, zijn collega's complimenten geeft voor alle inzet die wordt getoond, hen aanspoort de moed erin te houden, contact met elkaar te houden en op elkaar te letten.

17
maart

Eerste spatschermen bij AH

Aan de hand van een tijdlijn zijn de landelijke ontwikkelingen te zien, en aan de hand van een selectie van citaten uit zijn vlogs en blogs beleeft u mee wat Nol Vermolen zoal zei en schreef aan zijn mensen, tot in oktober. Toen stopte Vermolen niet met bloggen en vloggen, maar dit verslag in Rechtstreeks wel.

20 maart

BLOG

'Er is sinds het moment dat afgelopen zondag het besluit werd genomen om de deuren van de gerechten te sluiten een werkweek voorbij. Ik heb in mijn carrière nog nooit zo'n situatie meegemaakt. Gezondheid gaat voor alles, dus dit moest.'

27 maart

BLOG

'Juist die contacten, die we altijd als vanzelfsprekend beschouwden, zijn juist zo enorm belangrijk in een tijd waarin de bewegingsvrijheid is beperkt. Ik vind het steeds weer fijn een of meerderen van jullie te zien, al is het maar via Skype.'

2 april

VLOG

'Ik zit al een poos thuis te werken en ik voel afstand tot de rechtbank, ik voel onmacht, ik zou juist daar willen zijn waar de mensen aan het werk zijn. Ook ik heb mijn persoonlijke gevolgen van deze maatregelen. Ik ben niet goed in het afstand houden van mijn kleinkinderen, ik wil ze vastpakken en knuffelen. Dus we hebben afgesproken dat we de kleinkinderen, zolang de maatregelen gelden, niet hier op bezoek krijgen. Daar zijn creatieve oplossingen voor: we gaan met Skype werken. Maar dat doet me best pijn. Wees erop voorbereid dat deze situatie iets voor je betekent. Vraag ons om hulp. Bel met collega's. Spreek ons als organisatie ook aan: ik heb nu echt hulp nodig om mezelf hier thuiswerkende staande te houden. Dan zijn we er voor jullie. We gaan zelf ook actief nadenken, maar elk signaal van jullie is welkom.'

3 april

BLOG

'De maatregelen gaan vooralsnog door tot 28 april. Maar we voegen daaraan toe dat de lijst van urgente zaken zal worden uitgebreid met zaken die binnen die maatregelen mogelijk zijn, nog steeds met als uitgangspunt: geen fysieke zittingen.'

9 april

VLOG

‘De algemene regeling laat uitzonderingen toe [op het principe van geen fysieke zittingen]. Dat is aan de individuele rechter te bepalen op basis van het individuele dossier en de belangen die daar spelen. Ik roep die rechters wel op: doe het alleen maar als het écht nodig is en niet anders. Dus overwegingen als gemak of eigen voorkeuren (‘Ik zie iemand liever live’) mogen daarin geen rol spelen. De middelen zijn niet ideaal maar daar moeten we het mee doen.’
‘Dus alles overziende blijft het zo dat de volksgezondheid voorop blijft staan en dat daar ook een grens ligt. Kunnen we daardoor een aantal zaken niet doen, dan is het zo. Gezondheid is echt het allerbelangrijkste.’

17 april

BLOG

‘Deze week gebruikte ik om, net als een aantal collega-presidenten, een tegengeluid te laten horen op uitlatingen in de media die de indruk wekten dat de rechtspraak stil zit, terwijl niets minder waar is. De rechtspraak sloot de deuren voor publiek en fysieke zittingen om uitvoering te kunnen geven aan de coronamaatregelen van de regering. Maar de rechtspraak ging door. Er wordt heel hard gewerkt aan zaken die urgent zijn met de middelen die ons ter beschikking staan. Die zijn niet altijd ideaal maar we doen ons stinkende best – juist vanwege onze maatschappelijke verantwoordelijkheid – daar het beste van te maken, sommigen vanuit huis, anderen vanuit de gerechtsgebouwen.’
‘Sinds de premier daar min of meer toe opriep zijn we aan het werk om nu al onze gebouwen zodanig in te richten dat we – zodra dat moment daar is – in ieder geval met inachtneming van de 1,5 meter afstand geleidelijk aan weer fysieke zittingen kunnen gaan doen in die zaken die zich niet goed voor een andere afdoening lenen. We lopen daarmee nergens op vooruit, maar je kunt maar beter goed voorbereid zijn.’
‘Toen ik de laatste keer terugkwam uit Middelburg trof ik thuis echt prachtige bollenvelden aan en was de zonsondergang daarna ook adembenemend. Je vraagt je onwillekeurig af: mag ik hier wel van genieten? Maar uiteindelijk is mijn antwoord daarop volmondig ja.’

23 april

VLOG

‘Er blijven zaken over die we fysiek moeten en willen behandelen. Die gaan we geleidelijk aan oppakken vanaf 11 mei, maar wel als aan alle daarvoor bestaande voorwaarden is voldaan. De Rechtspraak zet de deuren dus op een kier. Er is geen toegang voor het publiek.’

‘Aan een soort ploegendienst (met vroege ochtend-, dag- en avonddienst) gaan we pas beginnen na overleg met jullie, de advocatuur, het Openbaar Ministerie en alle andere partijen die hierin een rol moeten spelen.’

‘Laten we contact met elkaar houden. Rechtspraak maken we met z’n allen.’

30 april

VLOG

‘We gaan pas met de fysieke zittingen beginnen als aan alle voorwaarden is voldaan en ik daarop groen licht krijg. En met groen bedoel ik ook echt knetterend groen! Want eerder worden er geen zittingen gehouden. Daar zit geen ruimte in. Dit gaat over jullie gezondheid en die van onze bezoekers.’

1 mei

BLOG

‘Het digitaal behandelen van zaken verliep niet altijd zonder slag of stoot. Met name bij het telehoren van gedetineerden vanuit de instellingen hadden we veel tegenslag. Ook de collega’s van familie en jeugd merkten dat, naarmate meer partijen betrokken waren, de technische problemen toenamen. En de ‘beslotenheid’ van de zitting kon via deze weg niet worden geborgd. Toch was het niet alleen maar kommer en kwel. Nadat in het team civiel is begonnen met het telefonisch horen wordt daar steeds vaker gewerkt met Skype en de eerste reacties daarbij zijn positief.’

‘Nog steeds geldt: Blijf thuis en werk vanuit daar. Kom alleen naar de rechtbank als dat echt noodzakelijk is. Alles ter bescherming van jullie zelf, maar in het bijzonder voor hen die hun werk niet van huis uit kunnen doen en dus wel naar het werk moeten komen. Zij hebben geen keuze.’

‘Ik weet dat nakoming van die afspraken hartstikke moeilijk is. Thuis komen de muren soms op je af en dat wordt naarmate de tijd vordert alleen maar erger. En natuurlijk slaat de irritatie keihard toe als het allemaal tegenzit met de videoverbinding.’

8 mei**BLOG**

'Alweer acht weken geleden werd besloten vanwege de coronacrisis de deuren van de rechtbanken te sluiten. Volgende week gaan we die weer voorzichtig openen. Het liefst zouden we de deuren meteen wijd open gooien. We zijn toch de derde staatsmacht, de samenleving heeft recht op en behoefte aan rechtspraak. Nu lopen de achterstanden alleen maar op en we moeten die ook nog gaan wegwerken.'

'Collega's hebben echt snoeihard gewerkt om alle voorzieningen te realiseren. Landelijk spraken we af elkaar scherp te houden en daarom deze week in de vorm van een audit bij elkaar te beoordelen of alles klaar is en voldoet. Die audit vond recent plaats door een delegatie uit Den Bosch. We zijn glansrijk geslaagd. Daar ben ik de collega's die daar zoveel tijd en energie in hebben gestoken enorm dankbaar voor.'

'Een kennis vertelde me dat dertig procent van de inwoners nog steeds niet naar de supermarkt durft uit angst voor besmetting en dat dit niet alleen over ouderen uit de risicogroep gaat. Wij zullen daar ongetwijfeld ook mee worden geconfronteerd. Ofwel vanwege de situatie bij ons binnen ofwel de OV-reis die men mogelijk moet maken om naar de rechtbank toe te komen. Laten we daar verstandig mee omgaan. Natuurlijk kan de enkele angst geen zelfstandige grond voor aanhouding zijn. Daarvoor gaat deze situatie te lang duren. Maar we kunnen wel zoeken naar alternatieven. Bijvoorbeeld door iemand dan aan te bieden dat het standpunt toch ook schriftelijk of via telefoon of video kan worden ingebracht. (...) Henk Naves zei het al: naar de supermarkt gaan is een keuze, naar de rechtbank toekomen is een plicht.'

11 mei

Versoepeling van de maatregelen: scholen en kappers weer open, buitensporten toegestaan

14 mei**VLOG**

'Sinds 11 mei hebben we weer fysieke zittingen in onze gebouwen. Daarmee kunnen we weer een stap maken om de rechtspraak aan te bieden aan de mensen die daarom vragen.'

'Wat is onze capaciteit? In Breda is die groot, in Middelburg voldoende. Er is na het inplannen van de 'noodzakelijke zaken' zelfs zaalruimte over. Die rest-capaciteit gaan we inzetten om zaken die erom vragen fysiek te behandelen.'

'We willen de achterstanden zo snel mogelijk terugbrengen. Dat gaat ons lukken als we dat samen doen en ons houden aan alle afspraken. Ik zie een enorme bevologenheid en flexibiliteit bij allen van jullie. Samen gaan we daarom deze crisis overwinnen.'

22 mei

BLOG

‘Het is ook, of misschien wel juist in deze tijd, echt nodig dat je je ontspanning blijft nemen. Ik weet niet hoe het jullie vergaat, maar met name in een situatie van thuiswerken vervaagt de grens van wat je van je zelf mag vragen. Er is geen begin- en eindtijd en die computer staat vaak 24 uur in het zicht. Toch nog even kijken, toch even die mailtjes wegwerken. Dat geldt natuurlijk evenzeer voor de collega die in beginsel zijn of haar werk op de rechtbank moet doen maar toch thuis nog even achter de computer kruipt. Mijn oprechte beroep op jullie is daarom, blijf je vakantierechten verzilveren en neem de rust die je verdient en nodig hebt. Om te beginnen dit – lange – weekend. Het wordt prachtig weer, geniet daarvan, vermijd drukte en het motto blijft... let een beetje op elkaar.’

1 juni

Verdere versoepeling. Mondkapje in OV verplicht, restaurants en cafés open voor dertig gasten. Theaters, bioscopen, musea idem, tevoren online kaartje kopen

19 juni

BLOG

‘Ik vroeg in mijn laatste mail naar jullie gedachtes over de voortgang van deze weekendmails. Ik kreeg veel reacties. Veel dank daarvoor. Ruwweg kwamen er drie suggesties naar voren: 1. Ga door. 2. Misschien moet je de frequentie iets verminderen. 3. Zoek ook naar meer interactieve vormen van contact met ons. De derde suggestie prikkelde me. Meer concreet hoorde ik het geluid dat collega's het prettig vinden om in crisistijd te kunnen lezen wat er gebeurt binnen onze rechtbank met daarbij een korte uitleg waarom bepaalde besluiten worden en werden genomen. Tegelijkertijd bespeurde ik de behoefte om ook mee te praten. Wat betekent deze periode voor mij? Wat deed het bestuur goed en wat niet? Hoe gaan we nu verder? Dat gesprek voeren we als bestuur graag. We denken daarbij aan een digitaal inloopspreekuur via Skype, gekoppeld aan een bepaald thema.’

1 juli

Bioscopen, restaurants, cafés, theaters, musea en concertzalen open voor maximaal honderd personen

31 juli

BLOG

‘We begonnen het Pieterpad in Pieterburen en kwamen tot Sleen.’
‘De eerlijkheid gebiedt te zeggen dat ik er deze vakantie iets minder goed in ben geslaagd het werk helemaal los te laten. De verspreiding van corona beheerst niet alleen ons werk; je ziet de gevolgen van de maatregelen overal om je heen terug, ook als je langs het Pieterpad loopt. En dan zweven je gedachten weleens terug naar je werk: ‘Waar staan we nu en waar gaan we naartoe?’ Een vraag die we ons allemaal weleens stellen, denk ik.’

14
okt

Gedeeltelijke
lockdown

1 oktober

BLOG

'Indachtig het appel van Rutte heeft het bestuur besloten om de komende drie weken – tot 20 oktober – de maatregelen strikt na te leven. Het thuiswerken wordt – weer – uitgangspunt. Je moet thuiswerken als je werkzaamheden dat toelaten. Je mag niet naar de rechtbank komen voor sociale contacten met je collega's. Als je zitting hebt ga je meteen naar de zittingszaal. Na afloop van je zitting vertrek je weer naar huis.'

'Ik begrijp dat dit velen van ons zwaar zal vallen. Laten we elkaar daar vooral in ondersteunen. Laten we ook, elkaar, uit respect en uit bezorgdheid, gewoon aanspreken op het volgen van de maatregelen die wij in onze gebouwen namen. Als wij hierdoor samen dit virus de rug kunnen toekeren en we de teugels weer kunnen laten vieren, dat zou fantastisch zijn!'

Geert Lycklama à Nijeholt

BESTUUR

Door de intrekking van strafzittingen tijdens corona zijn in het voorjaar veel achterstanden ontstaan. Die moeten we natuurlijk alsnog afdoen, naast het normale werk dat er ligt. Ik ben positief verrast door de denkkraft van de officieren van justitie en de rechters om samen goede oplossingen hiervoor te vinden, met oog voor de belangen van anderen, zoals de advocatuur. Om de achterstanden af te doen zonder dat we extra mensen beschikbaar hebben, is tijdelijk gekozen om lichtere zaken bij de meervoudige kamer door de politierechter te laten behandelen, en om lichtere politierechterzaken via een OM-strafbeschikking af te doen. Creatief en soms onorthodox, maar rechtsstatelijk aan de maat.

Sommige maatregelen moeten straks weer teruggedraaid worden. Andere kunnen we misschien ook na corona houden. Ik wil daar graag de mening over horen van de mensen die met de maatregelen werken. En ik ben trots op alle medewerkers die terwijl het al zo druk is, een extra inspanning doen om die oplossingen in de praktijk te laten werken en deze zaken alsnog af te doen.

Barbara den Uijl

CRISISCOMMUNICATIE

Medio februari 2020 werd duidelijk dat het coronavirus niet aan ons land voorbij zou gaan en daarmee impact zou hebben op de Rechtspraak. Een week of drie daarna zijn we gestart met een Rechtspraak-crisisteam. Het reguliere werk werd van de ene op de andere dag doorkruist door dagelijkse deelname aan het landelijke crisisteam en intensieve crisiscommunicatie; naar de eigen organisatie, naar journalisten, naar stakeholders en naar rechtszoekenden. Het was een turbulente periode, met de omslag naar thuiswerken, leidinggeven op afstand en digitale overleggen.

De afgelopen jaren hebben we veel tijd en energie geïnvesteerd in het professionaliseren van de (organisatie van de) crisiscommunicatie. En daar hebben we de afgelopen maanden van geprofiteerd! We wisten elkaar goed te vinden en waren in staat snel te schakelen. De Rechtspraak heeft in deze crisis een omslag gemaakt naar op grote schaal digitaal (thuis)werken en digitaal rechtspreken. En ondanks dat dit nog niet altijd vlekkeloos gaat, blijkt een groot deel van het communicatiewerk goed vanuit huis te kunnen. We blijven op zoek naar een adequate vervanging voor de wandelgangpraatjes en het informele contact. Want daar blijven skype-sessies en telefoongesprekken toch écht in gebreke.

Coronamaatregelen en fundamentele rechtsbeginselen: van noodoplossingen naar brede reflectie

Julia Dordonat-Breeuwsma, Robert van der Laan, Bart Schellekens en Jos Smits

Een crisis kenmerkt zich door een acute situatie waarop snel en effectief moet worden gereageerd; besluiten worden genomen onder grote druk en met veel onzekerheden. In het begin van de coronacrisis heeft de Rechtspraak het besluit genomen om de (publieke) toegang tot gerechtsgebouwen te sluiten en, op de urgente zaken na, zittingen voorlopig op te schorten. Allerlei maatregelen werden in slechts enkele weken doorgevoerd waar normaliter maandenlang onderzoek en afstemming voor nodig zouden zijn geweest. Fysieke behandelingen van rechtszaken zijn omgezet naar een digitale behandeling via Skype, de inzet van telehoren is enorm uitgebreid en in zaken met veel media- en publieksaandacht zijn livestreams aangeboden. De Rechtspraak heeft deze maatregelen genomen om enerzijds de veiligheid van rechtzoekenden, bezoekers en medewerkers van de Rechtspraak te garanderen en anderzijds de behandeling van rechtszaken zo veel mogelijk door te laten gaan.

Na de eerste piek van de coronacrisis ontstond er ruimte voor reflectie en debat met een strategische blik vooruit op de ingevoerde maatregelen. Op verschillende manieren en via diverse fora wordt binnen de Rechtspraak naar de tijdens de coronacrisis genomen maatregelen gekeken. Ook wordt besproken of het gewenst is om bepaalde maatregelen en nieuwe toepassingen voor de middellange termijn in te voeren, met aandacht voor eventuele kinderziektes en andere uitdagingen. Digitale voorzieningen moeten beschikbaar zijn en de procespartijen en Rechtspraak moeten ermee kunnen werken. Daarvoor is er in het derde kwartaal een gebruikersevaluatie uitgevoerd. Uit die evaluatie zijn verbeterpunten gekomen. Nu is het moment om de discussies en evaluaties samen te brengen en de gevolgen van de maatregelen langs de meetlat van een openbare, toegankelijke en onafhankelijke rechtspraak te leggen.

Een aanzet tot reflectie

Met dit artikel en in ons werk bij de afdeling strategie van het Bureau van de Raad voor de rechtspraak beogen wij, de auteurs van dit stuk, een brede discussie te stimuleren over de huidige en toekomstige impact van de coronacrisis en de genomen maatregelen op fundamentele rechtsbeginselen.¹

¹ We schrijven het artikel vanuit onze eigen professionele kennis en ervaring en vertolken daarmee niet per se een zienswijze van de Raad voor de rechtspraak. Het artikel is geschreven in de periode tussen de eerste en tweede coronagolf, waardoor de auteurs in dit artikel niet hebben kunnen reageren op maatregelen die het kabinet in december heeft genomen om de derde coronagolf te bestrijden.

De kerntaak van de afdeling strategie is de leden van de raad en overige bestuurders van de Rechtspraak zodanig te adviseren dat zij, rekening houdend met toekomstige ontwikkelingen binnen en buiten de Rechtspraak, kunnen bepalen welke strategie (te volgen lijn, gebaseerd op missie, visie en actuele ontwikkelingen) de Rechtspraak het beste kan uitvoeren.

Vanwege de ingrijpende effecten van de coronacrisis op het werk van de Rechtspraak hebben wij, als onderdeel van onze kerntaak, een verkenning gedaan naar fundamentele vraagstukken die ontstaan als gevolg van de coronacrisis. We zijn tot de conclusie gekomen dat voor de beantwoording van deze vraagstukken een breed debat nodig is om scherp te krijgen wat een goede strategie voor de toekomst kan zijn. Ons doel is hieraan bij te dragen door vraagstukken te schetsen en deze te voorzien van wat in onze ogen mogelijke reacties op, gevolgen van of strategieën als antwoord op de vraagstukken kunnen zijn, zonder daarin compleet te willen zijn. Zo kijken we naar de grenzen van openbaarheid, constateren we een spanning tussen toegankelijkheid en privacy enerzijds en openbaarheid anderzijds en geven we voorbeelden van zaken die juist wel of juist niet in een online zitting kunnen worden behandeld. Wij zetten daarbij het belang van de rechtzoekenden centraal door in te gaan op vragen als: versterken genomen coronamaatregelen de fundamentele rechtsbeginselen of worden deze juist bedreigd? Moeten de maatregelen ook na de crisis behouden blijven of zelfs versterkt worden of moeten ze teruggedraaid worden? Dient de Rechtspraak bij onvoldoende borging van haar kernwaarden maatregelen terug te draaien? Om het debat te stimuleren sluiten we af met het schetsen van een mogelijk toekomstperspectief van een Rechtspraak na de crisis.

Spanning tussen openbaarheid en toegankelijkheid

De tijdens de crisis genomen maatregelen hebben op het eerste gezicht met name een impact op de rechtsbeginselen van een toegankelijke en openbare rechtspraak. Daarnaast raken de crisismaatregelen ook aan beginselen van onafhankelijkheid en het recht op een eerlijk proces.

De openbaarheid van rechtspraak is een fundamenteel rechtsbeginsel, maar wat wordt er precies onder verstaan? Artikel 121 van de Grondwet (Gw) en artikel 6 van het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens (EVRM) bepalen dat de terechtzitting in beginsel openbaar plaatsvindt en de uitspraak in het openbaar geschiedt. De openbare uitspraak en de openbare behandeling, en de toegankelijkheid van pers en publiek daartoe, zijn van substantieel belang omdat de Rechtspraak zich daarmee tegenover de samenleving legitimeert. Door te laten zien dat 'zij haar machtspositie niet misbruikt en haar taak uitoefent op een wijze die overeenstemt met publieke maatstaven van goede rechtspraak'.²

Openbaarheid van rechtspraak kent verschillende dimensies, zoals bijvoorbeeld door Malsch verwoord: rechtspraak is openbaar 'als burgers ook naar zittingen gaan en begrijpen wat er wordt behandeld, als rechterlijke uitspraken worden gelezen en begrepen, en als de media berichten over

² L. van Lent, 'Openbaarheid en toegankelijkheid van rechterlijke uitspraken', *Ars Aequi*, mei 2018; EHRM Pretto r.o. 32: 'To ensure scrutiny of the judiciary by the public with a view to safeguarding the right to a fair trial'; EHRM Fazliyski v. Bulgaria, r.o. 69: 'The public character of proceedings before judicial bodies protects litigants against the administration of justice in secret with no public scrutiny.'

de strafrechtspraak waarbij niet slechts de 'hypes' worden weergegeven maar ook de zogenoemde 'doorsneezen'.³ Prins e.a. vinden dat rechtspraak behalve openbaar – toegang tot de zitting en de uitspraak – ook transparant behoort te zijn, op te vatten als doorzichtig, begrijpelijk en te bekritisieren.⁴

Openbaarheid van rechtspraak is daarmee met name vanuit het perspectief van de samenleving een belangrijk rechtsbeginsel; het stelt de samenleving in staat te controleren of er sprake is van integere en onpartijdige beslechting van geschillen en berechting van strafbare feiten door een onafhankelijke rechterlijke macht.

Naast een openbare rechtspraak is ook een toegankelijke rechtspraak een van de rechtsbeginselen van de Nederlandse Rechtspraak. Artikel 17 Gw bepaalt dat 'niemand tegen zijn wil [kan] worden afgehouden van de rechter die de wet hem toekent' en artikel 6 EVRM beschrijft het recht van eenieder op 'een eerlijke en openbare behandeling van zijn zaak, binnen een redelijke termijn, door een onafhankelijk en onpartijdig gerecht dat bij de wet is ingesteld'. In artikel 6 lid 3 EVRM worden de rechten van een verdachte, zoals een recht op een advocaat, omschreven.

Als gevolg van coronamaatregelen is de openbaarheid van rechtspraak onder druk komen te staan; publiek en pers werden beperkt toegelaten tot de zittingen die doorgang vonden en zaken die via Skype werden behandeld stonden open voor de personen die een uitnodiging voor de Skype-zitting hadden ontvangen. Als gevolg daarvan was er op de uitvoering van deze zittingen sprake van verminderde controle van de rechterlijke macht, een van de randvoorwaarden van openbaarheid van rechtspraak. Daarnaast hadden de maatregelen een impact op de toegankelijkheid van rechtspraak. Aan de ene kant werd rechtspraak door sommige rechtzoekenden als toegankelijker gezien omdat zij vanuit hun huis konden deelnemen aan een rechtszitting. Anderen ervaarden een beperking in de toegankelijkheid omdat bijvoorbeeld verdachten in gevangenhouding alleen vanuit de penitentiaire inrichting met een videoverbinding konden deelnemen aan de zitting, waardoor contact met hun advocaat in bepaalde gevallen belemmerd werd.

Wat opvalt is dat de maatregelen die van toepassing waren op zaken die wel werden behandeld in het begin van de crisis een grotere impact hadden op de openbaarheid van rechtspraak dan op de toegankelijkheid. Waar rechtzoekenden wel konden deelnemen aan een rechtszitting via een Skype-verbinding, was dit niet of nauwelijks mogelijk voor publiek of media. Is daarmee het rechtsbeginsel van toegankelijkheid belangrijker dan openbaarheid? Vanuit een abstract juridisch perspectief zou dit kunnen worden gesteld: een ieder heeft het recht op een rechter, maar niet een ieder heeft het recht om een rechtszitting te volgen. Van de openbaarheid van de zitting kan worden

³ M. Malsch, 'Een transparanter rechtssysteem in Nederland? Mogelijkheden en onmogelijkheden van meer openbaarheid', in: D. Broeders, J.E.J. Prins, H. Griffioen, P. Jonkers, M. Bokhorst & M. Sax (red.), *Speelruimte voor transparante rechtspraak*, Amsterdam: Amsterdam University Press 2013, p. 265-296.

⁴ J.E.J. Prins, H. Griffioen & D. Broeders, 'Naar een transparantere rechtspraak. Geen glans zonder wrijving', in: Broeders e.a. 2013, p. 23-111.

afgeweken in bij wet geregelde gevallen of specifieke belangen.⁵ In de praktijk zijn bijvoorbeeld zittingen in het jeugdstrafrecht achter gesloten deuren vanwege de bescherming van de persoonlijke levenssfeer van de minderjarige(n). Nu blijkt dat ook in tijden van crisis het garanderen van de toegankelijkheid voor de openbaarheid van rechtspraak gaat. Ook privacybescherming speelt een belangrijke rol in de beperking van de openbaarheid. Dit is terug te zien, zoals verderop wordt beschreven, in de discussies over het toelaten van publiek tot online zittingen en de livestreams hiervan.

Dat roept de vraag op of er grenzen aan openbaarheid moeten worden gesteld. Is er voor openbaarheid van rechtspraak een ondergrens en een bovengrens? Dat lijkt het geval. Een ondergrens wordt gevormd door openbaarheid van zittingen en uitspraken in klassieke zin, dus door publiek en pers de toegang tot de zittingszaal te verlenen alwaar zaken worden behandeld die volgens de wet openbaar zijn en door uitspraken in het openbaar te doen en/of deze geanonimiseerd te publiceren op internet. Een bovengrens wordt niet zozeer gevormd door het aantal personen dat een zaak kan bijwonen – door online zittingen en via (live) streaming kunnen dat immers grote aantallen zijn – maar ligt veeleer in de beschermende sfeer. Zo moet de Rechtspraak ook bij zittingen die gestreamd worden of online plaatsvinden kunnen voldoen aan het recht van personen op vergetelheid, moet de privacy van betrokken personen worden beschermd, moeten advocaten vertrouwelijk met hun cliënten kunnen spreken, moeten betrokkenen in staat worden gesteld de behandeling van hun zaak ter zitting volledig bij te wonen en moeten rechterlijk ambtenaren en partijvertegenwoordigers kunnen beoordelen dat bij de zaak betrokken en online aanwezige personen onbevangen en onbedreigd hun verhaal kunnen doen.

De impact op rechtsbeginselen nader belicht

Openbaarheid van rechtspraak

De situatie van de afgelopen maanden waarin het houden van zittingen en spreken van recht niet mogelijk was in alle gerechtsgebouwen in Nederland is uitzonderlijk en leidde ertoe dat bepaalde urgente zaken telefonisch of via videoverbindingen werden behandeld, waarmee de toegang voor slachtoffers, publiek en pers sterk of helemaal werd beperkt. Daardoor stond ook het openbaar uitspreken van het vonnis onder druk, te meer omdat ook nog niet alle uitspraken worden gepubliceerd op rechtspraak.nl. In hoeverre kan dan worden gesproken van openbare rechtspraak en meer specifiek van een publieke controle van de rechterlijke macht?

⁵ Art. 121 GW: 'Met uitzondering van de gevallen bij de wet', en art. 6 EVRM: 'maar de toegang tot de rechtszaal kan aan de pers en het publiek worden ontzegd, gedurende de gehele terechtzitting of een deel daarvan, in het belang van de goede zeden, van de openbare orde of nationale veiligheid in een democratische samenleving, wanneer de belangen van minderjarigen of de bescherming van het privéleven van procespartijen dit eisen of, in die mate als door de rechter onder bijzondere omstandigheden strikt noodzakelijk wordt geoordeeld, wanneer de openbaarheid de belangen van een behoorlijke rechtspleging zou schaden.'

Wat is er nodig om van openbare rechtspraak te spreken bij het gebruik van digitale zittingen? Dat het in het openbaar uitspreken van het vonnis al veel langer onder druk staat, laten we hier buiten beschouwing.⁶

Een oplossing, en daarmee een kans, ligt in een van de maatregelen die werden getroffen tijdens de crisis: het vergroten van het aantal rechtszittingen met livestreams. Hiermee zijn veel positieve ervaringen opgedaan. Het uitzenden van de zitting op het internet is een waardevolle invulling van het openbaarheids criterium: in principe kan iedereen de gestreamde zitting volgen. Waar de capaciteit in het fysieke domein beperkt wordt door de capaciteit van de zittingszaal is deze met live streaming in principe onbeperkt.

De keerzijde is dat openbaarheid in een fysieke zitting een andere dimensie heeft dan een (fysieke) zitting die ook online toegankelijk is en die potentieel veel meer publiek kan aantrekken. De vraag is hoe de persoonlijke levenssfeer van betrokkenen bij een livestream kan worden gewaarborgd. Hoe wordt voorkomen dat er opnamen gemaakt worden en door derden als schandpaal op het internet gebruikt worden? De oplossingen zijn wellicht maatregelen als cameraopstelling en een korte vertraging van de uitzending die gelegenheid geeft persoonlijke gegevens te 'bliepen' of te blurren, zoals dat in 2018 in het Verenigd Koninkrijk voor het eerst is gebeurd bij livestreaming van een volledige zitting van the Court of Appeal en ook in andere grote – internationale – zaken al gebeurt zoals bij het Internationaal Strafhof. De huidige werkwijze in Nederland volgt uit de Persrichtlijn. Deze schrijft onder andere voor wie in beeld mag komen bij een livestream of televisie-uitzending. Bij niet-professionele procesdeelnemers is dat enkel toegelaten na toestemming van de desbetreffende persoon. In het strafrecht is daarenboven een verbod op het opnemen van specifieke procesdeelnemers, zoals getuigen en slachtoffers.⁷

Maar wat doet dat met de begrijpelijkheid van de zitting? En is het werkbaar en betaalbaar? En, niet onbelangrijk, beïnvloedt de wetenschap dat de hele wereld meekijkt het gedrag van betrokkenen (rechters, officieren, procespartijen, verdachten en getuigen)? Tot slot, als er video- of audio-opnamen worden gemaakt van een zitting, vormen die opnamen onderdeel van het procesdossier, die ook bij eventueel beroep of cassatie ingebracht kunnen worden?⁸ Of worden deze straks via een andere route ingebracht in het proces? Bijvoorbeeld als een advocaat het oneens is met het proces-verbaal of als bewijsmateriaal in een wrakingszaak.

Ten tijde van schrijven, in het begin van de 'tweede golf' van de pandemie, wordt ook druk geëxperimenteerd met het rechtstreeks toelaten van publiek tot online zittingen. Iedereen kan zich aanmelden voor een rechtszitting door een aanmeldformulier in te vullen en nadat de reservering is bevestigd wordt een persoonlijke uitnodiging (link) tot de Skype-sessie gestuurd waarin de zitting wordt

⁶ Zie mr. M.F.J.M. de Werd, 'De openbare uitspraak. Reconstructie van een verwaarloosd leerstuk', *Njb* 2001/2.

⁷ Persrichtlijn 2013, te vinden op www.rechtspraak.nl.

⁸ De wetgever heeft de mogelijkheid hiertoe al (deels) gecreëerd in het bestuursrecht en civiel recht, zie respectievelijk art. 8:36e Awb en art. 90 Rv. In het wetgevingstraject Modernisering strafvordering komt dit ook terug.

gehouden. Het grote voordeel ten opzichte van de livestream is dat de kosten minimaal zijn, omdat er geen cameraopstellingen en beeldregisseurs nodig zijn. Hierdoor kunnen substantieel meer zittingen op afstand worden gevolgd door geïnteresseerden. Daarnaast is de verspreiding kleiner door een beperkter publiek, dit zorgt waarschijnlijk voor een lagere inbreuk. Er zijn echter ook nadelen, bovenop het hiervoor geschetste risico van onrechtmatige opnames. De inbreuk op de persoonlijke levenssfeer van de procesdeelnemers kan namelijk groter zijn in vergelijking met een fysieke zitting, omdat het publiek bij een Skype-zitting vaak meer te zien krijgt. Doordat zij participant zijn in de Skype-sessie, verschuift hun perspectief van 'toeschouwer' naar 'deelnemer'. Men dient er rekening mee te houden dat dit ook een effect kan hebben op de procesdeelnemers. Deze worden meer geconfronteerd met het meekijkende publiek dan het geval is in de rechtszaal. Dit kan leiden tot een meer terughoudende opstelling van procesdeelnemers of juist 'een show voor de bühne'. Het is daarom belangrijk om voldoende waarborgen te creëren die enerzijds de openbaarheid garanderen en anderzijds de beïnvloeding van de rechtszitting voorkomen. Daarbij kan worden gedacht aan het legitimeren vooraf (gelijk aan een fysieke zitting), het opstellen van gedragsregels en het invoeren van technische mogelijkheden om iemand te kunnen verwijderen (digitaal een stuk eenvoudiger).

Het is aan de rechter om af te wegen of een livestream of het rechtstreeks toelaten van publiek tot de Skype-zitting inderdaad geschikt is voor de desbetreffende zitting.⁹ De rechter kan daarbij letten op de beperkte technische mogelijkheden en rekening houden met de gevolgen voor de persoonlijke levenssfeer van betrokkenen en het ordelijke verloop van de zitting. Een fysieke zitting of hybride zitting zijn daarbij alternatieven. Vanzelfsprekend zal de openbaarheid van een (deels) digitale zitting voorlopig nog volop onderwerp van juridische controversen blijven, die in rechte of in wetgeving meer structuur zal moeten krijgen.

Toegankelijkheid van rechtspraak

Digitale zittingen bieden kansen voor de toegankelijkheid van rechtspraak. Zo is er voor alle betrokken partijen sprake van minder reistijd en wordt de spreekwoordelijke drempel verlaagd: rechtzoekenden kunnen vanuit huis deelnemen aan de zitting en hoeven hiervoor ook minder lang tijd vrij te nemen van hun werk.¹⁰ Ook buitenlandse partijen kunnen zo makkelijker aan een digitale zitting deelnemen. Een bijeffect zou kunnen zijn dat dit leidt tot méér behandelingen en minder verstekzaken, dit kan echter op dit moment niet worden gestaafd op basis van data. Voor sommige gerechtshoeven werden de openingstijden verruimd, waardoor er daar meer mogelijkheden ontstonden om rechtszittingen doorgang te laten vinden en de toegankelijkheid van rechtspraak daar minder beperkt was.

De toegankelijkheid van rechtspraak wordt met het inzetten van digitale zittingen ook vergroot doordat het leidt tot tijdige rechtspraak. Gebruikers zien een efficiëntieslag bij digitale zittingen:

⁹ Zie in dit verband: Tijdelijke wet maatregelen COVID-19 Justitie en Veiligheid, memorie van toelichting, paragraaf 4 (civiel/bestuur) en paragraaf 8 (straf).

¹⁰ Zie ook R. Susskind, *Tomorrow's Lawyers: An Introduction to Your Future*, Oxford, Oxford University Press 2013.

partijen communiceren makkelijker doordat snel online kan worden afgestemd en doordat men in de planning van online zittingen niet afhankelijk is van de capaciteit van zittingszalen. Ook heeft de rechter betere regie over de zittingen omdat een digitale zitting vraagt om duidelijke afspraken over de digitale communicatie.

Een andere maatregel die is genomen om de achterstanden als gevolg van het sluiten van de rechtbanken te beperken, is het vergroten van de mogelijkheden voor strafbeschikkingen door het Openbaar Ministerie. Dit beperkt echter de toegang tot de rechter en is een duidelijk voorbeeld van een maatregel die inbreuk doet op de rechtsbeginselen.

Onafhankelijkheid van de Rechtspraak

Net als rechters is ook de Rechtspraak onafhankelijk;¹¹ de instructiebevoegdheid van de minister van Veiligheid en Justitie en minister voor Rechtsbescherming – beschreven in de Wet op de rechterlijke organisatie – is beperkt en algemeen.¹² Om de functionele onafhankelijkheid mede te waarborgen, heeft de Raad voor de rechtspraak als taak regering en Staten-Generaal te adviseren omtrent algemeen verbindende voorschriften en te voeren beleid van het Rijk op het terrein van rechtspleging.¹³ De minister van Veiligheid en Justitie heeft de Raad voor de rechtspraak gevraagd te adviseren over de Tijdelijke wet maatregelen COVID-19. Naast dat de raad de minister heeft gewezen op mogelijke gevolgen van het wetsvoorstel voor grondrechten van burgers, heeft de raad in zijn advies gevraagd om aandacht voor het bijzondere karakter van de gerechtsgebouwen, waarin openbare rechtspraak plaatsvindt. De raad gaf aan het wenselijk te vinden om in het wetsvoorstel meer aandacht te besteden aan de onafhankelijke positie van de Rechtspraak, de rol van de ministers voor Rechtsbescherming en van Justitie en Veiligheid en de Raad voor de rechtspraak waar het gaat om de (gedeeltelijke) sluiting van de gerechtsgebouwen en de bevoegdheid om daar maatregelen te treffen ter bestrijding van het virus. Op dat punt leek de functionele onafhankelijkheid van de Rechtspraak als gevolg van door de regering voorgestelde coronamaatregelen in het geding, omdat de bevoegdheid voor het sluiten van gerechtsgebouwen op basis van het wetsvoorstel buiten de Rechtspraak zou komen te liggen. Het wetsvoorstel is op dit punt aangepast. Naast de functionele onafhankelijkheid van de Rechtspraak, is er een ander onderwerp wat aan de onafhankelijkheid van de Rechtspraak raakt. Sinds een aantal jaren is in alle kernfuncties van de Rechtspraak de digitale technologie steeds dieper doorgedrongen. De digitale mogelijkheden hebben ervoor gezorgd dat de Rechtspraak grotendeels tijdens de crisis heeft kunnen functioneren. Maar de Rechtspraak is ook enorm afhankelijk geworden van de (internet)infrastructuur en de diensten die daarop gebouwd zijn. De IT-markt wordt gekenmerkt door een beperkt aantal, veelal Amerikaanse, commerciële aanbieders. En wat

¹¹ De Rechtspraak is een samenwerkingsverband dat bestaat uit achttien onafhankelijke organisaties: elf rechtbanken, vier gerechtshoven, de Centrale Raad van Beroep, het College van Beroep voor het bedrijfsleven en de Raad voor de rechtspraak (de Raad voor de rechtspraak is tevens eigenaar van een aantal landelijke diensten voor de Rechtspraak).

¹² Art. 93 lid 1 Wet op de rechterlijke organisatie: 'Onze Minister kan algemene aanwijzingen geven betreffende de uitvoering van de in artikel 91 genoemde taken door de Raad voorzover dit noodzakelijk is met het oog op een goede bedrijfsvoering van de rechterlijke organisatie.'

¹³ Art. 95 lid 1 Wet op de rechterlijke organisatie.

betekent die afhankelijkheid van digitale technologieën en meer specifiek die afhankelijkheid van commerciële aanbieders voor de onafhankelijkheid van de Rechtspraak? Heeft de Rechtspraak voldoende zeggenschap over de inrichting van alle IT-voorzieningen? Is het vanuit publiek oogpunt gezien terecht dat de Rechtspraak een commercieel product als Skype voorschrijft voor digitale zittingen? En wat betekent dit voor de bescherming van persoonsgegevens, nu juist gebruikgemaakt wordt van software uit een land dat volgens het Europese Hof van Justitie een onvoldoende beschermingsniveau heeft op dit gebied?¹⁴

Wenselijkheid of geschiktheid van crisismaatregelen

In het derde kwartaal heeft de Rechtspraak een evaluatie uitgevoerd bij zowel interne als externe gebruikers van online zittingen. Als belangrijkste voordelen werden genoemd: het kunnen doorgaan van zaken, de efficiënte behandeling, toegankelijkheid (toch aanwezig kunnen zijn ondanks ziekte of verblijf in het buitenland) en de verminderde reistijd. Het algemene beeld is positief hoewel er ook zorgen zijn omtrent de (soms haperende) techniek en openbaarheid van de zitting. Voor de interne gebruiker geldt voorts dat er een organisatorische impact ervaren wordt zoals administratieve en technische rompslomp voor en tijdens de zitting en de regievoering tijdens de zitting.

Uit de evaluatie blijkt tevens dat het niet zozeer het soort zaak (civiel, straf, etc.) is dat bepaalt of een zaak geschikt is voor een online zitting maar meer de kenmerken van een zaak. De dynamiek en de sfeer in een virtuele zitting is anders en er is minder ruimte voor non-verbale communicatie. Niet elke zaak leent zich voor een digitale zitting. Kenmerken die de geschiktheid voor online zittingen bevorderen zijn onder andere eenvoudigheid, weinig emotie, weinig inhoudelijk, mate van spoed. De geschiktheid hangt met name af van de noodzaak dan wel wenselijkheid van (sociale) interactie tussen rechter en procespartijen, tussen partijen onderling of dat de rechter bijvoorbeeld de lichaamstaal van een verdachte wil kunnen lezen. Ook in een familiezaak waar emoties hoog kunnen oplopen zoals in een scheidingszaak kan een rechter het wenselijk vinden om de zaak in een fysieke zitting te behandelen. Er zijn ook zittingen die juist wel geschikt zijn voor een digitale behandeling omdat deze volgens een vaste procedure worden behandeld, bijvoorbeeld in het geval van zittingen over verlenging gevangenhouding of verstekzaken bij kanton.

Er is zowel intern als extern draagvlak voor continuering van de mogelijkheid van online zittingen, ook na de coronacrisis. Men stelt zich daarbij vooral een hybride situatie voor. Voorwaarde daarbij is dat het fundament op orde is (technische voorzieningen en wettelijke grondslag).

Uit een eerste onderzoek gedaan door het *Advocatenblad* in samenwerking met de Erasmus Universiteit Rotterdam, de Universiteit Leiden, de Radboud Universiteit en Bureau Tangram blijkt dat advocaten als grootste pluspunt van de online zittingen minder reistijd en lagere kosten zien.¹⁵ Ook vinden advocaten het positief dat er minder of geen wachttijd is en wordt het als efficiënter ervaren. Aan de

¹⁴ HvJ 16 juli 2020, zaak C-311/18, *Facebook/Schrems*, ECLI:EU:C:2020:559. In de praktijk gebruikt de Rechtspraak de Skype-software op eigen servers ('on premise') en is er geen sprake van doorgifte van persoonsgegevens naar de Verenigde Staten.

¹⁵ K. Pijnappels, 'Zorgen nemen toe met duur van de crisis', *Advocatenblad* 2020/8.

andere kant wordt opgemerkt dat een groot nadeel van een online zitting is dat non-verbale communicatie niet overkomt op een scherm. Zo is het voor sommige advocaten lastig om de non-verbale signalen van een rechter te lezen. Een ander punt is dat de techniek niet altijd betrouwbaar is en dat advocaten het lastiger vinden om de rechter te overtuigen. Uit het onderzoek komt naar voren dat complexe zaken en zaken waar emoties spelen niet geschikt zijn voor een online behandeling. Tot slot merken zes op de tien ondervraagde advocaten op dat videozittingen afbreuk doen aan de openbaarheid en transparantie van de rechtspraak.

Artikel 28 Tijdelijke wet maatregelen COVID-19 Justitie en Veiligheid biedt een (tijdelijke) voorziening om fysieke zittingen te vervangen door een mondelinge behandeling door middel van een tweezijdig elektronisch communicatiemiddel als een fysieke zitting in verband met de uitbraak van covid-19 niet mogelijk is. Interessant is de vraag of een dergelijke voorziening ook na corona wenselijk zou zijn en of de deelname aan die zitting van (een van) de rechter(s), de griffier, de officier van justitie en procesdeelnemers via een Skype-verbinding mag worden beschouwd als ‘aanwezig zijn’ op een fysieke zitting.

Gezien het specifieke karakter van het strafrecht vraagt telehoren om een aparte behandeling. De uitbreiding van dit al bij wet geregelde middel laat deels dezelfde positieve effecten zien en verlaagt de maatschappelijke kosten. Er is echter ook veel kritiek met betrekking tot de rechten van de verdachten. Zo was de beschikbaarheid van de videoverbinding tussen de zittingszaal en de penitentiaire inrichting regelmatig te beperkt. De advocaat werd daarnaast voor een dilemma gesteld: plaatsnemen in de zittingszaal ten behoeve van zijn pleidooi en soepele communicatie met de rechter, of aansluiten bij zijn cliënt zodat vertrouwelijk overleg mogelijk is.

Een mogelijke richting voor het te voeren debat

De aanpak van de coronacrisis door de Rechtspraak laat enerzijds zien dat de gevolgen van de maatregelen beperkt zijn en dat rechtszittingen met een beperkt publiek doorgang kunnen vinden. Aan de andere kant is sprake van een enorme versnelling in digitalisering. Daarnaast heeft de aanpak laten zien dat de Rechtspraak onder druk, dankzij de houding van de medewerkers, flexibel kan zijn. Wat betekent dit voor de Rechtspraak na de crisis? Hoe kan toegankelijke en openbare rechtspraak worden gegarandeerd die gebruikmaakt van de kansen van de crisis? Om een begin te maken met de beantwoording van deze vragen schetsen wij een beeld hoe een toekomstige Rechtspraak er na de crisis uit zou kunnen zien.

Het streamen van rechtszaken en het houden van online zittingen zullen in de toekomst aanmerkelijk meer voorkomen dan voor de crisis. De fysieke zittingen blijven voor veel categorieën van zaken wel de basis van het werk van de Rechtspraak. De openbaarheid blijft waar dat volgens de wet moet gegarandeerd en de grondrechten van individuen blijven beschermd, onafhankelijk van de vorm waarin een zaak wordt behandeld. Een belangrijk aspect is volgens ons dat, wanneer deze mogelijkheid voor bepaalde soorten zaken structureel in de wet is verankerd, de online behandeling van een zaak een keuze is van alle betrokken partijen, waarin de rechter het laatste woord heeft. In de

toekomst kan men als dat wenselijk of nodig is altijd terugvallen op het behandelen van een zaak in een fysieke zitting. Dat laat onverlet dat er categorieën zaken zijn waarvan men zal afspreken om die in de basis online te behandelen, bijvoorbeeld zaken die het instellen van bewindvoering onder een professionele bewindvoerder betreffen. Omgekeerd zijn er categorieën zaken die in beginsel niet of moeilijk online kunnen plaatsvinden, zoals zaken met kwetsbare personen waarvan de wet voorschrijft dat de rechter deze mensen op locatie bezoekt.

De verwachting is dat in de toekomst het online volgen van een zitting op zijn minst even eenvoudig wordt als het kunnen bijwonen van een zitting in een gerechtsgebouw. Dankzij verruiming van de technologische mogelijkheden is het (deels) afschermen van procesdeelnemers voor het publiek mogelijk. Zittingen worden met een vertraging uitgezonden op het internet, om nog meer gelegenheid te creëren voor het beschermen van grondrechten van bij de zitting betrokken personen.

Gezien de reeds ingezette digitalisering en groeiende technologische mogelijkheden zal op termijn het paradigma rond de openbaarheid van rechtspraak veranderen. Waar op dit moment en in dit schrijven voornamelijk de analogie met de fysieke zitting en uitspraak wordt gemaakt, is de voorspelling dat de invulling van het openbaarheidsbeginsel op termijn opnieuw wordt gedefinieerd. Richard Susskind beschrijft bijvoorbeeld in zijn boek *Online courts and the future of justice* het verschil tussen *real time transparency* (huidige situatie) en *information transparency*.¹⁶ Neem als voorbeeld de uitspraak: de mogelijkheid om het uitspreken van vrijwel iedere uitspraak bij te kunnen wonen zal wijzigen naar de mogelijkheid om de meeste uitspraken online te kunnen vinden – inclusief relevante metadata. Mede door ontwikkelingen en genomen maatregelen tijdens de huidige crisis, zullen de eerste tekenen richting de verschuiving naar information transparency of informationele openbaarheid zich snel laten zien.

Met de opgedane ervaringen is het daarnaast aannemelijk dat online zittingen in de toekomst diverse gedaanten zullen kennen. Het kan zijn dat alle betrokkenen online aan de zitting deelnemen of dat de betrokkenen voor een deel fysiek en voor een deel online deelnemen aan de zitting. In bepaalde gevallen kan ook de zittingscombinatie een hybride vorm hebben, waarbij niet alle rechters fysiek aanwezig zijn op de zitting. Op de (volledig) fysieke zitting kan, zoals gezegd, echter altijd worden teruggevallen.

Met dit toekomstperspectief beogen wij bij te dragen aan het brede debat binnen en buiten de Rechtspraak over wat er kan worden meegenomen uit de crisis. En zo ook in de toekomst toegankelijke en openbare rechtspraak blijven garanderen.

¹⁶ R. Susskind, *Online courts and the future of justice*, Oxford: Oxford University Press 2019, p. 193 e.v.

Mélanie Wieringa

LBVr

Samen met mijn collega Marieke Pereira Horta en de collega's van het Landelijk Bureau Vakinhoud rechtspraak, team familie en jeugd heb ik – in zeer korte tijd en onder hoge druk – tijdelijke procesregelingen en werkinstructies opgesteld. Deze zorgen, naast de procesreglementen, voor structuur in de werkprocessen bij de gerechten en in de processen tussen rechtspraak en advocaten. We hebben die op de meest gekke momenten met (DB) LOVF afgestemd. Dat dat allemaal lukte, heeft indruk gemaakt op mij.

Het thuiswerken heeft een grote impact. Via Skype en telefoon is het harder werken om de sociale cohesie te bewaren en in verbinding te blijven; de babbels zijn minder spontaan en worden ingepland. Verre van ideaal, al is de rust van het thuiswerken voor mij persoonlijk heel weldadig.

Wat mij opvalt is dat er veel meer aandacht is voor elkaars welzijn en voor elkaars werk; er worden meer complimenten gegeven. Verder blijkt dat er ook vanuit huis veel werk verzet wordt. De collega's nemen daarin hun verantwoordelijkheid en mijn leidinggevende vertrouwt erop dat we die verantwoordelijkheid niet beschamen. Allemaal mooie bijvangst wat mij betreft.

De organisatie blijkt in korte tijd indrukwekkend veel voor elkaar te kunnen krijgen. Besluitvormingsprocessen lijken vloeibaarder te worden en waar normaliter een paar maanden werd uitgetrokken voor besluitvorming, kwam die nu soms in een paar dagen tot stand. Men stelde (noodgedwongen) vertrouwen in elkaar en kritiek beperkte zich tot een positief opbouwende vorm daarvan. Het zou mooi zijn als we die vloeibaarheid en dat vertrouwen kunnen behouden en de lange en inflexibele besluitvormingsprocessen van voor corona wat kunnen loslaten, zonder de benodigde zorgvuldigheid uit het oog te verliezen.

Adriaan Wierenga

WETENSCHAP

Tijdens de coronacrisis zijn infectieziektebestrijdingsmaatregelen gebaseerd op noodverordeningen van voorzitters van veiligheidsregio's. Deze staan niet onder bestuurlijk en democratisch toezicht van de commissaris van de Koning respectievelijk gemeenteraad, zoals wel het geval is bij noodverordeningen van burgemeesters. Dit gebrek aan toezicht maakt dat het ingrijpende karakter van de in de coronanoodverordeningen getroffen maatregelen in combinatie met de lange duur en het grote toepassingsgebied ervan, op zeer gespannen voet staat met het recht. De noodverordeningsbevoegdheid is in wezen bedoeld voor kortdurende lokale noodsituaties.

Bestuurders nemen in de coronacrisis onder grote druk ingrijpende besluiten. Het is belangrijk om vertrouwen en ruimte te geven om met de in crisistijd noodzakelijke daadkracht te kunnen handelen, in het bijzonder bij acute levensbedreigende situaties. Daar staat tegenover dat ook van noodbevoegdheden de uiterste grenzen moeten worden gerespecteerd. Een overschrijding daarvan zagen we met de in noodverordeningen opgenomen mondkapjesverplichting: een maatregel die een ontoelaatbare inbreuk maakte op de persoonlijke levenssfeer. De inwerkingtreding van de Tijdelijke wet maatregelen COVID-19 – waarmee democratisch toezicht op en legitimatie van het bestuurlijk optreden toeneemt – laat de wezenlijke taak van de rechter om rechtsstatelijke grenzen te bewaken onverlet. Nood breekt immers wet, maar nooit het recht.

Advocaten in crisistijd

Interview met familierechtadvocaat Alexander Leuftink en strafrechtadvocaat Jeroen Soeteman

Lieke Coenraad en Sebastiaan Princen

Hoe is de Rechtspraak volgens de advocatuur omgegaan met de coronacrisis? Om daarachter te komen spraken redactieleden Lieke Coenraad en Sebastiaan Princen met Alexander Leuftink, voorzitter van de vereniging van Familie- en Erfrecht Advocaten Scheidingsmediators (vFAS) en Jeroen Soeteman, voorzitter van de Nederlandse Vereniging van Strafrechtadvocaten (NVSA). Naast hun werk voor de beroepsvereniging werken ze allebei als advocaat.

We willen met jullie zowel terugkijken als vooruitkijken. Laten we beginnen met een terugblik op de eerste periode, vanaf half maart. Hoe heeft de coronacrisis toen jullie werk beïnvloed?

Alexander Leuftink (AL): Er ging die beginperiode een grote schok door de advocatuur. De eerste week bleef het angstig stil qua instroom van nieuwe zaken. Je bent je dan weer bewust van het feit dat je naast advocaat ook ondernemer bent. Veel advocaten in het familierecht zijn eenpitter, dus vooral voor hen had het een grote impact.

Na de eerste twee weken is het gelukkig allemaal weer op gang gekomen. Mensen wisten ons weer te vinden. In het familierecht, bij mediation en bij zaken op tegenspraak is het cliëntcontact in persoon altijd heel erg belangrijk. Vooral de eerste bespreking doe je het liefst in persoon, om feeling met de cliënt en de zaak te krijgen, en om ook aandacht te kunnen geven aan de emotionele zijde van bijvoorbeeld een scheiding. Dan merk je dat het heel afstandelijk kan overkomen als je dat vanachter je computer moet doen. Je moet ook goed kijken of een zaak zich leent voor alleen contact via een beeldscherm. Dat geldt ook voor online zittingen: niet iedere zaak leent zich voor een online behandeling. Dat er in de eerste periode geen zittingen plaatsvonden heeft wellicht een grotere impact gehad op de strafrechtpraktijk. Vrij kort na het stilleggen van de zittingen werden er wel voorzieningen getroffen om in ieder geval de urgente familiezaken te behandelen – daar werd per arrondissement wel anders mee omgegaan. Ik moet zeggen dat die online zittingen me verrassend goed zijn bevallen.

Ik kan me voorstellen dat cliënten in de lopende zaken juist heel veel vragen hadden?

AL: Dat viel eigenlijk wel mee. Ik denk dat iedereen vooral met zichzelf bezig was, met een stukje overleven, ‘hoe kom ik hier door?’ Mensen waren met andere vragen bezig dan met de vraag: ‘Hoe staat het met mijn scheiding?’

Jeroen Soeteman (JS): Een groot deel van de advocaten die werkzaam zijn in het strafrecht heeft een praktijk die wordt bepaald door wat er die week of die maand gebeurt. Voor een groot deel zijn dat advocaten die werken in de gefinancierde rechtsbijstand, en daar begint de zaak eigenlijk bij de arrestatie van een cliënt, waar zij of als piketadvocaat of als voorkeursadvocaat worden ingeschakeld en naar het bureau gaan. Dan begint een nieuwe zaak met verhoren op het bureau, een voorgeleiding voor de rechter-commissaris, een last tot toevoeging. Op het moment dat iemand wordt voorgeleid voor de rechter-commissaris en de bewaring wordt bevolen, wordt de last voor toevoeging afgegeven en dan is de financiering geregeld. Dan wordt zo'n zaak gepland, soms op korte termijn, met snelrecht, soms op langere termijn. En dan ga je aan de slag: je gaat naar de gevangenis toe om je cliënt te bezoeken of als je cliënt wordt vrijgelaten komt hij bij je op kantoor. Dat is een proces dat zich voor heel veel advocaten per week of per twee weken ontwikkelt. Vanaf medio maart zei de Rechtspraak: 'We stoppen even helemaal', de politie zei: 'We stoppen met een heleboel arrestaties. Alleen de echt serieuze zaken arresteren we en de rest gaan we even uitstellen.' Het effect van de maatregelen op de strafrechtspraak was dus dat bij heel veel advocaten hun praktijk bijna gelijk stil kwam te liggen, en daarmee ook hun cashflow. Het heeft er ook toe geleid dat een aantal advocaten is gestopt met het werk, veelal mensen die zeiden daar toch al over na te denken. Maar aan de andere kant hoorden we ook: 'Goed om eens even alles bij te kunnen werken, alles te kunnen archiveren, te kijken wat er allemaal nog ligt.'

Het strafrecht heeft een hele tijd stilgelegen, behalve een aantal urgente zaken, en dat maakte dat een heleboel zittingen niet doorgingen. Daar ontstond over het algemeen niet zo heel veel onrust over bij de cliënten omdat best wel wat mensen denken: 'Hoe langer het uitstel, hoe groter de kans dat het een minder zware straf wordt.' Of ze doen alsof ze onder een steen liggen: als er geen veroordeling is, dan is die er niet – alsof het niet bestaat. Een deel van onze cliënten maakte het dus niet zoveel uit. Maar een ander deel werd hier heel onrustig door, want er zijn ook mensen die juist verder willen. Bijvoorbeeld wanneer het gaat om familieplanning, in de zin van: 'We willen graag kinderen, maar misschien moet ik wel twee jaar de gevangenis in en ik wil niet dat m'n kind geboren wordt terwijl ik vastzit.' Of om het aangaan van een hypotheek, of een nieuw dienstverband waar ze niet willen verzwijgen dat er iets aan de hand is. Deze mensen hadden een zitting gepland staan en dachten het daarna te kunnen afsluiten. Ook cliënten die stellen ten onrechte vast te zitten willen natuurlijk snel een beslissing van een rechter en dat was niet altijd mogelijk. Voor die mensen was het heel zwaar en daar konden we op dat moment niet zoveel voor doen.

Hoe vinden jullie dat de gerechten in die eerste periode met de crisis zijn omgegaan? Wat ging goed, en wat ging minder goed?

AL: Het is heel wisselend wat we zagen. Van onze vFAS-regiocoördinatoren hoorden we wat er allemaal in de regio speelt en dat het per arrondissement erg wisselde. We waren wel blij dat op enig moment een uniform procesreglement werd ingevoerd. De vraag was vervolgens wel of daar ook invulling aan werd gegeven. Waren de gerechten überhaupt op de hoogte dat er een uniform procesreglement is? Dat leek niet zo te worden opgemerkt, in ieder geval in eerste instantie niet door

de mensen van de griffie. Daar was het soms wat meer ad-hocbeleid hoe met de crisissituatie werd omgegaan. Het in de praktijk invulling geven aan de landelijke regels heb ik wel echt gemist. We zagen dat het bij sommige gerechten echt complete chaos was. Nog steeds ervaren wij problemen bij bepaalde rechtbanken, vooral bij het administratieve gedeelte, het indienen van stukken, het up-to-date houden van het roljournaal, maar ook bij het plannen van zittingen. De lokale griffie leek in een rechtbank bijvoorbeeld niet eens op de hoogte te zijn van het communiceren via Zivver. Dus ja, er waren en zijn wel degelijk problemen rondom contacten met de Rechtspraak.

Het contact met de rechtbanken is, mede door de online zittingen inmiddels een stuk persoonlijker geworden. Zo vonden testzittingen plaats voorafgaand aan de echte zitting om te kijken of alles werkt. Ik moet zeggen dat er bijzonder veel inspanningen zijn geleverd om dat in goede banen te leiden. Dat wordt wel heel erg gewaardeerd, ook door onze leden. Ik denk wel dat er beter mag worden toegezien op de spelregels voor online zittingen. Als ik de advocaat aan de andere kant ken, dan stem ik af om een pleitnota voorafgaand aan een zitting te delen om de zitting te bewaren voor de vragen die een rechter nog heeft – dat hoor ik ook van andere leden. Maar niet iedereen houdt zich daaraan. Het zou fijn zijn als de uniforme manier van het afdoen van zittingen ook echt uniform is in het land.

Over de achterstanden hebben wij wel echt een grote zorg: hoe gaan die weggewerkt worden? Want ook vóór corona waren er grote achterstanden in het familierecht. Het kon maanden duren voordat iets op zitting kwam. Dat is nu alleen nog maar sterker uitvergroot, zodat het ook aan de cliënten niet meer is uit te leggen waarom iets zo lang moet duren. Dat geldt ook voor het inplannen van online zittingen, daarbij gaat men nu vaak standaard voorbij aan verhinderdagen waardoor er een onwerkbare situatie ontstaat. Er wordt gewoon een zitting gepland en iedereen moet daar maar z'n agenda voor vrijhouden. Het lijkt soms alsof we zijn blijven hangen in de crisisfase, maar er moet nu wel worden doorgepakt om hier een oplossing voor te vinden.

Hebben jullie het idee dat rechtbanken vooral zelf moesten uitzoeken hoe ze reageerden en wat ze moesten doen of zat daar ook centrale ondersteuning en sturing bij?

AL: Het gevoel dat ik daarbij kreeg is dat iedere rechtbank in z'n eigen koninkrijk zelf bepaalde hoe een en ander moest worden ingevuld. Dat kunnen eenvoudige dingen zijn als: met hoeveel mensen mag je naar een zitting, of wat is het beleid bij binnenkomst in de rechtbank? Maar aan de andere kant is daar het uniforme procesreglement, dat, als het goed is, landelijk moet worden toegepast, dus daar zie ik wel die landelijke ondersteuning in.

JS: We hebben het idee dat iedereen in het strafrecht, of het nou griffiers zijn, rechters, administratie of officieren van justitie, echt zijn best heeft gedaan om op individuele basis te proberen dingen op te lossen. Dit is een situatie die niemand heeft kunnen voorzien, waar niemand een draaiboek voor heeft. Dat in die beginfase dingen mis zijn gegaan, dat begrijpen wij, dat is bij niemand neer te leggen. Net zo goed als in de advocatuur dingen ongetwijfeld mis zijn gegaan. Dus we hebben aan de ene kant de individuele inzet van alle mensen die werken bij het Openbaar Ministerie en de

Rechtspraak heel erg gewaardeerd. Wat we in het begin daarentegen wel gemist hebben is regie. Regie vanuit een landelijk perspectief, de Raad voor de rechtspraak, en soms ook regie op het arrondissementsniveau. Met regie bedoel ik binnen de organisatie streven naar één beleid, dat ook wordt uitgedragen door de organisatie. En ook dat beleid bespreken, liefst vooraf maar anders daarna, met het Openbaar Ministerie, de advocatuur en met slachtofferhulp. Dat heeft ertoe geleid dat er op individueel niveau heel verschillende invullingen werden gegeven aan hoe kon worden omgegaan met tijdelijke reglementen. In het begin kon wel de officier van justitie aanwezig zijn bij een zitting, maar de advocaat niet. Daar hebben wij veel problemen mee gehad, feitelijk maar ook principieel. Tegen de advocaat werd gezegd: 'U mag niet komen, u kunt uw standpunt schriftelijk weergeven. Maar uit de wet volgt dat de officier er moet zijn.' Bij unieke omstandigheden moet je niet terugvallen op archaïsche regelgeving die daar niet voor bedoeld is. We hebben meegemaakt dat op de zitting waar de advocaat niet mocht komen, naast de officier van justitie ook de media aanwezig waren. Dat advocaten zijn gaan bellen met een journalist met de vraag of hun cliënt was vrijgelaten of niet. Of dat advocaten via Twitter de zitting volgden waar ze zelf niet bij aanwezig mochten zijn. Dat is niet goed voor het vertrouwen dat je moet hebben in elkaar.

Voor ons gevoel is die regie niet echt landelijk genomen, in ieder geval niet zichtbaar voor ons, en het verschil ook per rechtbank. Met rechtbanken in het oosten van het land hadden we bijna alleen maar goede ervaringen, terwijl dat bij andere rechtbanken heel anders was. Op een gegeven moment is er meer beleid gekomen, de NOVA is betrokken bij het overleg met de Rechtspraak en het Openbaar Ministerie. Wij hebben daar als NVSA ook nog wel even deel van uitgemaakt en meegedacht.

Lastig waren de zittingen waar onze cliënten niet konden komen, ondanks het aanwezigheidsrecht in het strafrecht. De overheid beschuldigt iemand van een strafbaar feit, en dan heb je dat aanwezigheidsrecht omdat je je moet kunnen verweren tegen die beschuldiging. Want de beschuldiging kan ertoe leiden dat je de gevangenis ingaat, dat je daardoor je baan, je huis of je gezin kwijtraakt. Het strafrecht is zo ingericht dat een veroordeling kan volgen als op grond van de wettige bewijsmiddelen de rechter overtuigd wordt. En die overtuiging heeft eigenlijk bijna altijd te maken met wat er in de zittingszaal gebeurt. Wat is het voor verdachte? Hij kan wel zeggen: 'Ik was bang dus daarom stak ik.' Als je dat op papier ziet en je kent die verdachte niet, dan kun je er geen beeld bij hebben of diegene echt bang is, of sprake is van noodweer of niet. Die persoon wil je voor je zien. En ons werk is voor een deel overtuigen, ons pleidooi vindt plaats in die rechtszaal. Tijdens de zitting wordt over de toekomst van de verdachte beslist. Als hij daar niet bij aanwezig mag zijn, of wij moeten pleiten via Skype, dan is dat een belangrijk gemis. Je mist bijvoorbeeld zaken als oogcontact (rechters en verdachten kijken meestal naar een scherm en niet naar de camera) en contactgroei: het is lastig om gevoel te krijgen bij iemand als je elkaar niet kan aankijken. Het normale intermenselijke contact is zeker bij een strafzaak die draait om overtuiging vaak essentieel. Je cliënt moet in volle omvang overbrengen wie hij is en wat er aan de hand is. Verdachten hebben het idee gehad dat ze minder goed zijn gehoord. Of dat ook zo is, is niet eens relevant. Het is een perceptie, maar die raakt degene om wie het gaat. Wij zouden heel geïnteresseerd zijn in onderzoek naar het aantal vrijspraken en ontslagen van rechtsvervolging in deze periode afgezet tegen een reguliere periode.

Zag u dit vooral in de beginfase, toen iedereen nog heel erg aan het zoeken was, of ook later nog?

JS: Dit speelt nog steeds wel. Ik kreeg gisteren (20 okt., *red.*) nog het volgende bericht van een advocaat dat hij kreeg van het hof Den Haag, over een zitting van 30 oktober: 'In verband met de uitbraak van Covid-19 heeft het hof besloten dat het vervoer van gedetineerde verdachten naar het gerechtsgebouw alleen plaatsvindt indien er sprake is van een inhoudelijke behandeling van de strafzaak. Gelet op het voorgaande zal uw cliënt op 20 oktober a.s. niet naar het gerechtsgebouw worden vervoerd, maar via telehoren in de gelegenheid worden gesteld ter terechtzitting te verschijnen. Echter, gelet op de schaarse telehoorcapaciteit in de PI's vragen we u met uw cliënt te bespreken in hoeverre het strikt noodzakelijk is om via telehoren ter terechtzitting te verschijnen, en uw cliënt – indien het telehoren niet strikt noodzakelijk is – in overweging te geven afstand te doen van het aanwezigheidsrecht, en daarmee ook van het recht op telehoren.'

Hiermee legt het hof dit probleem bij ons neer. Dit is een bericht van gisteren, en we zijn een half jaar verder. Als dit nog niet geregeld is, dan is dit een landelijk probleem, een probleem van de Rechtspraak. Als we met elkaar afspreken dat niet alles ertoe kan leiden dat het aanwezigheidsrecht wordt geëffectueerd, ga dan niet bij de advocaat neerleggen dat dié met z'n cliënt bespreekt of het strikt noodzakelijk is, want dan zijn wij de boeman. Dit is niet meer ons probleem. Dit is ook niet het probleem van de verdachte. Die rechter moet zeggen: 'Dit is onacceptabel. Dit wordt gewoon geregeld.' Ook bij zittingen waar slechts drie kwartier telehoorgelegenheid was, terwijl de zitting een halve dag of een dag duurde. Er hadden meer rechters moeten zijn die zeiden: 'Ik ga dit niet doen.' In plaats van: 'Wilt u gelijk beginnen met uw laatste woord want de volgende zit te wachten.' Zo zijn misschien de regels, maar je hebt wel een eigen verantwoordelijkheid. Wij vinden dat te weinig individuele rechters die verantwoordelijkheid hebben genomen om te zeggen: 'Alles goed en wel, maar ik heb meer belangen te behartigen, namelijk die van de maatschappij bij een eerlijk proces, die van de verdachte, die van de officier, die van het slachtoffer – die ook vaak niet aanwezig kon zijn. Zo ga ik het niet doen, dan houd ik de zaak maar aan.'

Welke gevolgen had de reactie van de Rechtspraak op de crisis voor jullie en jullie cliënten?

AL: Aan de ene kant leidt het uitblijven van een mondelinge behandeling tot langere onzekerheid. Onduidelijkheid hoe een en ander moet worden opgepakt, bijvoorbeeld voor ondernemers die werden geconfronteerd met de financiële impact van de coronacrisis en echt in acute nood verkeerden, waarin zij toch nog een alimentatie moesten betalen, maar dat geld niet meer hadden. Het ontbrak in het begin vooral aan mogelijkheden om iets snel op zitting te krijgen. In het bijzonder bij complexe omgangszaken is een mondelinge behandeling heel erg belangrijk. Het gaat er juist om dat die mensen gehoord worden, welke uitspraak er ook komt. Een positieve ontwikkeling van voor de crisis in het familierecht is dat de rechter meer op de mediationstoel is gaan zitten en aan de hand van zo'n gesprek probeert om tot de kern door te dringen en om tot een oplossing te komen. Dat is erg moeilijk gebleken in de setting van een videozitting, een telefonische zitting of juist het uitblijven van een zitting. Want ja, je kan er ook voor kiezen om de zaak op de stukken af te doen, maar dat heeft absoluut niet bijgedragen aan het rechtsgevoel bij de cliënten, juist in die omgangsproblematiek, dat ze zich gehoord voelden. Ik ben heel benieuwd of dat tot meer hoger beroepen gaat leiden omdat

een van beiden vindt dat hij of zij niet voldoende het verhaal heeft kunnen vertellen.

Een ander punt is, nogmaals, de achterstanden. Ook nu is het soms moeilijk uit te leggen waarom het zo lang duurt voordat er een beschikking wordt afgegeven. Mensen blijven langer getrouwd met elkaar, omdat die echtscheidingsbeschikking niet volgt, omdat de zaak toch per se op zitting moet komen wanneer een ouderschapsplan ontbreekt. De rechtbank Utrecht is daar een goed voorbeeld van, die laat bij het ontbreken van een ouderschapsplan mensen verplicht naar de zitting komen. Dat betekent bijvoorbeeld in een verstekzaak drie maanden wachten, op een zitting van vijf minuten. Dan ben je vijf minuten binnen, inderdaad: er is geen ouderschapsplan, en dan kun je weer naar buiten. Dat zijn procedurele elementen waarvan ik denk: moet dat op deze manier, ook nu in deze coronatijden?

JS: Net voor het uitbreken van corona maakte de top van het Openbaar Ministerie toevallig bekend dat er zo'n 23.000 strafzaken op de plank lagen. Er zijn ongeveer duizend strafzaken per dag in Nederland, dus daarin is nog een extra achterstand ontstaan. Een van de maatregelen om dat weg te werken is kleinere zaken die normaal voor de politierechter komen nu via een strafbeschikking af te doen. Dus dan komt het strafvoorstel bij de burger op de deurmaat in plaats van dat hij voor de rechter moet verschijnen. Voor een deel van de mensen zal dit niet zo slecht zijn, in zoverre dat ze bij de politierechter een gevangenisstraf kunnen krijgen, en via een strafbeschikking niet. Het kan voor mensen ook prettig zijn dat ze niet op een openbare zitting hoeven te verschijnen. Dat zijn de gunstige gevolgen voor cliënten.

Maar het uitlopen van zaken kan ook zeer verregaande gevolgen hebben. Mensen die worden verdacht van heel serieuze strafbare feiten, bijvoorbeeld een moordzaak waarvoor een straf van boven de twintig jaar zal worden geëist, krijgen per 1 mei van volgend jaar te maken met de Wet straffen en beschermen die dan in werking treedt. Die komt erop neer dat het hele systeem van de vervroegde invrijheidstelling wijzigt. Waar je nu twee derde van je straf uitzit en in principe de laatste een derde vrij wordt gelaten, onder voorwaarde, verandert dat van een derde van de straf naar de laatste twee jaar van de straf. Dus als je 24 jaar celstraf krijgt kom je niet na 16 jaar vrij maar na 22 jaar. In alle zaken die worden uitgesteld tot na 1 mei volgend jaar, en dat zijn er best wel veel, gaat de verdachte te maken krijgen met deze nieuwe wetgeving. Dat is nogal een probleem en dat ziet nog niet iedereen. Wij zijn nu aan het vragen om zittingen te plannen vóór 1 mei. Hof Den Bosch is daarmee akkoord gegaan. Maar bij een ander hof is dat niet zo. Ik kan me wel voorstellen welk verweer ik ga voeren, namelijk: 'U moet zes jaar minder straf opleggen zodat de verdachte hetzelfde effectief moet zitten.' Maar wat denk je dat het slachtoffer daarvan vindt? En kun je dat uitleggen aan de politiek? Ik zie de Kamer-vragen al komen, de koppen in de kranten: 'Moordenaar krijgt zes jaar minder cel door corona'.

Merken jullie een ontwikkeling in de manier waarop de Rechtspraak met de veranderde situatie omgaat? En zitten er ook positieve kanten aan deze hele crisis? Dingen waarvan je zegt: die zouden we misschien juist wel moeten behouden, ook zonder corona?

AL: Ik denk dat een aantal zaken prima digitaal kan worden afgewikkeld. Bijvoorbeeld alimentatie-zaken, waarin het zuiver om een berekening gaat, waar advocaten vervolgens iets van moeten vinden.

Daar moet dan wel een soort van ‘poortwachter’ zijn, om te beoordelen of de zaak zich leent voor een mondelinge behandeling of dat er toch een online zitting moet volgen. Dus daarmee zijn we wel een goede weg ingeslagen. Ik vind het heel jammer dat het project KEI is misgelopen, want de communicatie met de rechtbanken via KEI was de ideale oplossing geweest. Dus ik hoop dat daar een vervolg aan wordt gegeven, ik begrijp dat men al bezig is om de roljournalen aan te passen. De route van meer digitalisering, het e-mailen met de rechtbank, ook al is dat met een programma als Zivver, dat wordt zeer gewaardeerd. Het heeft het ook wat laagdrempeliger gemaakt en de contacten met de rechtbanken zijn daardoor ook beter geworden.

Wellicht dat meer aandacht kan worden besteed aan de inzet van mediation door een rechter op een online zitting. Hoe kun je dat het beste doen, zodat ook de boodschap nog goed wordt overgebracht? Want nu is zo’n online zitting meer to the point, je moet al je stukken op tijd aanleveren, bij voorkeur ook nog de pleitnota, en dan is er tijdens de zitting alleen nog maar ruimte voor het stellen van vragen. Het element van de rechter als mediator mis ik vaak in online zittingen. Als advocaat scheidingsmediators zijn wij nu ook gedwongen in een stramien van online mediation – waar dat kan natuurlijk. Ik denk dat er nog wel iets te winnen is in de manier hoe ook rechters mediationvaardigheden kunnen toepassen tijdens online zittingen.

Je moet ervan uitgaan dat het merendeel van de zaken in goed overleg wordt afgewikkeld: in tachtig procent van de zaken gaat het goed. Dus het merendeel van de zaken leent zich wel voor die setting van online overleg, online mediation. Er zijn situaties waarbij dat minder geschikt is om toe te passen, denk bijvoorbeeld aan oudere mensen. Maar als je daar de juiste training voor hebt, dan is dat wel degelijk mogelijk. Ik doe ook internationale kinderontvoeringszaken waarbij een crossbordermediation wordt ingezet en dat is vaak online, omdat een achtergebleven ouder in het buitenland woonachtig is. Daar zie je wel veel succesverhalen in terugkomen. Hoe die online mediation daar wordt toegepast, daar kunnen we veel van leren. Dat geldt overigens voor veel facetten van hoe een kinderontvoeringsprocedure (procedureel) in elkaar zit.

JS: Voor een deel horen wij dat mensen zeggen: ‘Dat thuiswerken was even wennen, maar dat bevalt me nu wel.’ Of advocaten die zeggen: ‘Ik denk erover om mijn praktijk op te heffen en voor besprekingen af en toe een ruimte te gaan huren en meer thuis te gaan werken.’ Misschien heb je minder contact met je cliënten nodig dan je denkt of dat je gewend bent. Dus het heeft voor een deel de mensen er bewust van gemaakt dat er meer mogelijkheden zijn dan het ouderwetse advocatenmodel, waarbij iedereen naar ons kantoor komt en in de spreekkamer plaatsneemt, we elkaar een hand geven en we gaan praten over wat er speelt.

Wat mist is het terloopse collegiale contact met elkaar. Wij zijn met acht advocaten op kantoor, je loopt even bij elkaar binnen, bespreekt wat er speelt, je hoort iemand bellen en zegt: ‘Joh, gaat het goed?’ Dat versterkt het samenzijngevoel en ook wel de kwaliteit van ons werk. Dat doe je thuis minder snel.

De digitale zittingen kunnen misschien blijven. Ik weet dat dat in mijn beroepsgroep een pijnpunt is, niet iedereen zal het met mij eens zijn. Maar wij hebben zittingen die gaan over voorlopige hechtenis, dat zijn raadkamerzittingen die soms drie of vijf minuten duren. Daarvoor komt een gedetineerde uit

de gevangenis, om zes uur 's morgens wordt hij opgehaald, hij zit dan vier uur in een cellencomplex, gaat vijf minuten naar binnen, zit weer drie uur in het cellencomplex en wordt teruggebracht in een rondje langs vier gevangenissen. Toch kwamen onze cliënten bijna altijd naar zo'n zitting, omdat ze begrijpelijkerwijs denken: 'Dit gaat over mijn vrijheid. Wat moet die rechter van mijn zaak denken als ik niet eens verschijn?' Zij zullen nu sneller denken: 'Prima, doe die zitting maar digitaal.' Voor zulke zittingen – niet de zittingen die gaan over schuld en over straf – kan dat voor iedereen beter zijn, als zo'n verbinding met de gevangenis mogelijk is. Waarbij een absolute voorwaarde is dat de gedetineerde en de advocaat ermee instemmen, dat niet van bovenaf mag worden beslist dat het via video gaat. Dat hebben we van de afgelopen maanden geleerd, want tegen zo'n voorstel zouden wij ons, zonder deze pandemie, met hand en tand hebben verzet.

Ik weet dat wij best kritisch zijn. Maar we staan niet aan de zijlijn en we denken ook niet dat wij alles goed hebben gedaan en dat de Rechtspraak en het Openbaar Ministerie het allemaal verkeerd hebben gedaan. Wij leren hier ook van alles wat er is gebeurd. We willen ook daarin naar de toekomst kijken, waar zitten de verbeterpunten? De voordelen van een videozitting in sommige gevallen is er een van. Waar ik ook positief over ben is dat er meer (direct) contact is, met rechters en met officieren van justitie. Rechters zijn over het algemeen heel bevreesd om hun e-mailadres aan een advocaat te geven. Dat is een soort ingebouwde vrees die, denken wij, zou moeten worden weggenomen. Officieren van justitie doen er niet meer moeilijk over. Meer rechters zijn nu bereid om in een gezamenlijke e-mail aan de advocaat en de officier dingen voor te stellen. 'Zullen we dat zo gaan doen? Hoe kijken jullie daarnaar?' Dat is ook een verbetering. Er zijn nog steeds wel wat rechters – meer raadsheren dan rechters, ik weet niet of het met leeftijd te maken heeft – die dat niet willen en die zeggen: 'Mailt u maar naar de griffie.' Dan ontstaat er niet het contact waarmee je samen komt tot een oplossing, die soms creatief is, maar die recht doet aan de omstandigheden en aan alle partijen.

Dorien Willemse

RAADSHEER

In een recent overleg met de balie is bedacht dat het een goed idee zou zijn om na het aanbrengen van de zaak met de advocaten in een regiegesprek te overleggen welke route in de zaak gevolgd zou worden. Op 1 maart 2020 meldde een hbo-stagiair zich bij mij om onderzoek te doen naar dat regiegesprek.

Als rechter aan de telefoon hangen met advocaten is beladen en moet je misschien niet willen. Toch wilden we laten uitzoeken hoe dat veilig en goed kan, om procedures te stroomlijnen en commitment aan het procedureverloop te krijgen.

Vanaf half april belden mijn collega's en ik ineens regelmatig met advocaten. Het regiegesprek blijkt in coronatijd een zeer nuttige manier om zittingen door te kunnen laten gaan. De voorzitter van de combinatie nam contact op met beide advocaten om de digitale vorm van de zitting en eventuele noodmaatregelen te bespreken. Bijvoorbeeld dat we telefonisch doorgaan als de beeldverbinding niet lukt. Nu we ook fysieke zittingen doen, gebruiken voorzitters het regiegesprek om vlak van tevoren aanpassingen te bespreken als een procesdeelnemer vanwege corona niet kan komen. Met het regiegesprek kan razendsnel worden ingespeeld op de veranderende situatie en advocaten stellen het op prijs dat ze worden gekend in de manier waarop een zitting wordt gehouden.

De stagiair viel dus met zijn neus in de boter: hij kon horen en zien hoe een regiegesprek ging en reflecteren op de do's and don'ts. In een coronavrije toekomst zullen we met onze ervaringen en met de resultaten van het onderzoek van de stagiair het regiegesprek zeker in gaan zetten op nieuwe zaken.

Stephan van Eijk

GRIFFIE

De coronacrisis heeft grote impact gehad op mijn werk. Van het een op het andere moment dienden bestaande werkprocessen grotendeels te worden aangepast aan de nieuw ontstane situatie.

Uitgangspunt was telkens om de zaken zoveel als mogelijk doorgang te kunnen laten vinden om de rechtzoekende van dienst te kunnen blijven zijn. In bepaalde zaken (veelal familiezaken) is besloten meer regie te gaan voeren. Partijen werden verzocht zich uit te laten over vragen die bij de rechtbank leven en eventueel nog ontbrekende stukken over te leggen. Partijen konden vervolgens over en weer op elkaar reageren en aangeven of zij af wilden zien van hun recht op een mondelinge behandeling.

Omdat niet alle zaken zich lenen voor aanhouding of schriftelijke afdoening is vrij snel na de start van de coronacrisis gestart met het telefonisch horen en het houden van zittingen via Skype. Van belang hiervoor was dat de dossiers gedigitaliseerd werden en dat de contactgegevens van alle belanghebbenden boven tafel kwamen. Hoewel zeker in het begin sprake was van aanloopproblemen of soms een slechte verbinding, waren de ervaringen met deze skypezittingen positief. Veel zittingen hebben hierdoor doorgang kunnen vinden, hetgeen een positief effect heeft gehad in het beperken van de achterstanden.

Omdat iedereen thuiswerkte is er vanaf het begin voor gekozen om een wekelijks skype-moment met de collega's te organiseren. De samenhang binnen het team bleef zo behouden en vragen/zorgen konden met elkaar worden gedeeld. Toch moeten we zeker terug naar de situatie dat de zittingen weer op de rechtbank plaatsvinden. Bepaalde zittingen doen via Skype, meer regie voeren in zaken en het thuiswerken kunnen echter ook na de crisis worden behouden.

Communiceren met rechtzoekenden tijdens de coronacrisis

Sander van Ansem, Annemarie Bardoel en Annelies van Knippenbergh

Het coronavirus heeft ons land de afgelopen maanden ontregeld. Half maart kreeg iedereen het advies om contact te vermijden om verspreiding van het virus te voorkomen. Dit advies van het kabinet had ook gevolgen voor de Rechtspraak. In die beginperiode waren de gerechtsgebouwen nog maar zeer beperkt toegankelijk en handelden rechters vanuit huis zoveel mogelijk rechtszaken schriftelijk af. De Rechtspraak verzette ondertussen in korte tijd veel werk om digitale en telefonische zittingen mogelijk te maken. Niet alleen op technisch gebied, maar ook juridisch en procesmatig gezien, werden er werkprocessen aangepast.

Hoe verliep ondertussen de communicatie met rechtzoekenden zonder advocaat of juridisch adviseur? In dit artikel wordt beschreven met welke veranderingen de Rechtspraak tijdens de coronacrisis te maken kreeg en wat de gevolgen daarvan waren voor de communicatie met rechtzoekenden. Ook schetsen we welke rol het Rechtspraak Servicecentrum daarbij speelde en sluiten we af met verschillende (communicatie)lessen voor de toekomst.

Alleen urgente zaken en gerechtsgebouwen beperkt toegankelijk

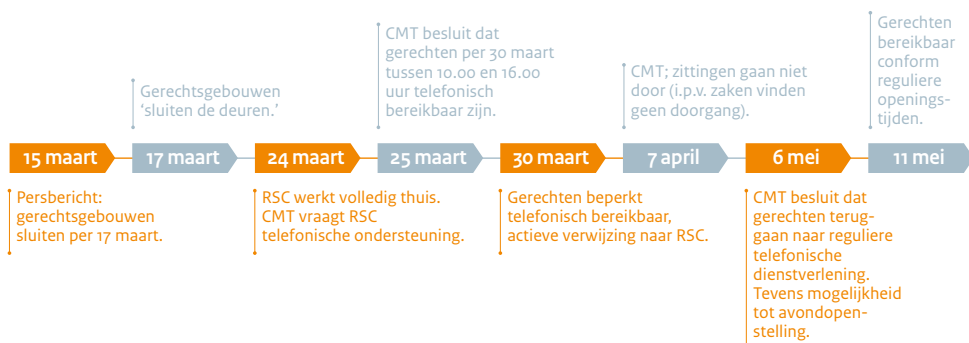
De Rechtspraak besloot om vanaf dinsdag 17 maart de toegang tot rechtbanken, gerechtshoven en bijzondere colleges drastisch te beperken. Urgente rechtszaken gingen ondanks deze maatregel wel door. Dat zijn zaken waarin een rechterlijke beslissing niet achterwege kon blijven omdat die raakte aan de rechten van verdachten of rechtzoekenden. Hierbij valt te denken aan voorgeleidingen bij de rechter-commissaris, raadkamerzaken, faillissementen, uithuisplaatsingen en verplichte zorg in de psychiatrie. Deze rechtszaken vonden waar mogelijk plaats via videoconferentie of tele(fonisch) horen. Rechtzoekenden die wilden weten of hun rechtszaak nog doorging, werden in eerste instantie verzocht om geen telefonisch contact op te nemen en rechtspraak.nl in de gaten te houden voor meer informatie. Dit omdat de gerechten beperkt bereikbaar waren vanwege griffies die op de rechtbank druk bezig waren om alles te regelen en veel collega's thuiswerkten.

Ondanks dit verzoek probeerde men logischerwijs toch telefonisch contact op te nemen. De vele vragen en beperkte bezetting van de griffies vanwege het thuiswerken, waren voor een deel van de gerechten reden om aan het landelijke crisismanagementteam (hierna: CMT) van de Rechtspraak te vragen om de telefonische bereikbaarheid te beperken. Het CMT besloot daarop de telefonische bereikbaarheid van de gerechten aan te passen. Vanaf 30 maart waren zij alleen tussen 10.00 en 16.00

uur telefonisch bereikbaar voor vragen over een procedure. Voor algemene vragen werden rechtzoekenden en juridisch professionals actief verwezen naar het Rechtspraak Servicecentrum (hierna: RSC), dat algemene vragen over de Rechtspraak beantwoordt en ondersteunt bij het digitaal werken. Bij het RSC werken veertig medewerkers vanuit het Landelijk Dienstencentrum voor de Rechtspraak in (normaal gesproken) Utrecht. Daarvan werkt het grootste deel bij telefonie en zijn zeven collega's verantwoordelijk voor webcare. In 2019 werden bij het RSC ruim 110.000 klantcontacten afgehandeld.

Tijdslijn

In de tijdslijn (figuur 1) staat een overzicht van de maatregelen die de Rechtspraak tussen 15 maart en 11 mei 2020 nam en welke gevolgen die hadden voor rechtzoekenden die contact op wilden nemen. De mogelijkheid die gerechten hebben om indien nodig 's avonds open te zijn, geldt overigens nog steeds.

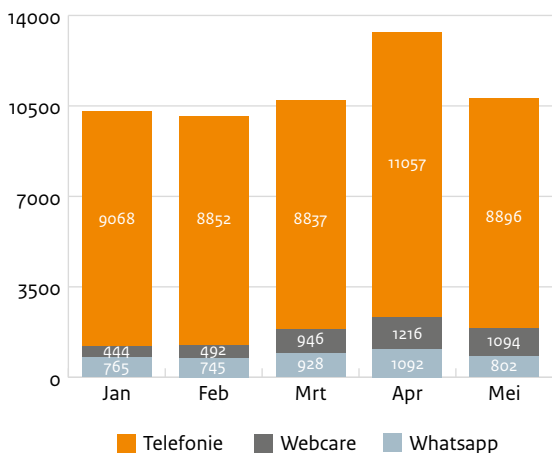
Figuur 1. Coronatijdslijn

Enorme toename aantal telefoontjes

Het aantal telefoontjes bij het RSC steeg na die 30ste maart explosief. Rechtzoekenden belden met vragen over hun zaak. Waar het kon gaf het RSC duidelijkheid of werden mensen (toch) doorverwezen naar het desbetreffende gerecht. Maar ondanks dat het aantal contacten enorm steeg, bleef het aantal medewerkers van het RSC hetzelfde. Zij werkten vanuit huis met man en macht om zoveel mogelijk mensen te helpen. Desondanks konden op de drukste momenten niet alle telefoontjes beantwoord worden. Gelukkig leidde dit – afgemeten aan het aantal binnengekomen klachten hierover – bij rechtzoekenden tot weinig wanclank en was er vooral begrip voor de (geringere) bereikbaarheid van de Rechtspraak in deze periode.

Het RSC bood rechtzoekenden ook alternatieven. Als iemand de telefonische wachtrij te lang vond, kon hij of zij ook contact opnemen via social media of WhatsApp. In de cijfers is terug te zien dat op

de drukste dagen ook een kanaalverschuiving ontstond: in verhouding zochten meer mensen via social media en WhatsApp contact met het RSC dan in de maanden voor de lockdown (zie figuur 2). De kanalen bewezen zich als waardevol onderdeel in het dienstverleningspakket van het RSC.

Figuur 2. Aantal klantcontacten in de eerste vijf maanden van dit jaar.

Wat wilden rechtzoekenden weten?

De vragen die binnenkwamen, laten zien waar onduidelijkheden bestonden door de coronamaatregelen bij de Rechtspraak. De meest gestelde vragen door rechtzoekenden zonder advocaat of juridisch adviseur aan het RSC waren:

- Gaat mijn zitting door?
- Hoe moet ik nu een apostille aanvragen bij een Centrale Balie?
- Hoe moet ik mijn stukken aanleveren nu ik dat niet in persoon mag doen?

Dit soort vragen werd door het RSC rechtstreeks voorgelegd aan het landelijke CMT. Het RSC informeerde rechtzoekenden vervolgens op basis van de antwoorden van het CMT. In samenwerking met het team communicatie van de Raad voor de rechtspraak werden de antwoorden toegevoegd aan de landelijke woordvoeringslijn. Deze woordvoeringslijn, waarin antwoorden op veelgestelde vragen van verschillende doelgroepen staan, diende vervolgens weer als basis voor de communicatie op rechtspraak.nl.

Enkele voorbeelden vragen die via social media aan het RSC werden gesteld:

Komende woensdag hebben wij een zitting bij het Gerechtshof. Kleinzoon heeft chronische problemen aan zijn luchtwegen, kan zijn moeder uitstel aanvragen?

Goedendag, ik heb een vraag. Ik kan het op internet nauwelijks vinden. Maar gaan uitspraken ook niet meer door? Mijn vriend wacht op een uitspraak, hij is een vluchteling en we zitten nu al op week 9.

Beste, is het mogelijk om een apostille aan te vragen? Ik zie dat de rechtbank gesloten is. Is er nog een andere optie om dit te doen?

Gedaan wat mogelijk was

Tot zover de procesmatige kant van de manier waarop rechtzoekenden aan het begin van de coronacrisis werden geïnformeerd. De medewerkers bij het RSC en bij de gerechten hebben in deze lastige situatie gedaan wat redelijkerwijs mogelijk was en daardoor zijn er veel vragen beantwoord. Tegelijkertijd valt er op het gebied van communicatie met rechtzoekenden zonder advocaat of juridisch adviseur voor de Rechtspraak ook nog wel wat te winnen. Daarover in de volgende alinea's meer.

Jargon en voorkennis

Uit de vragen die rechtzoekenden aan het RSC stelden, werd duidelijk dat veel van hen de informatie van de Rechtspraak op rechtspraak.nl niet goed begrepen. Die informatie was vooral gericht op juridische professionals. Rechtzoekenden die niet geholpen of geadviseerd werden door juridische professionals, snapten niet wat er van hen werd verwacht. Dit kwam door het juridische jargon en de veronderstelde voorkennis bij rechtzoekenden. Denk daarbij bijvoorbeeld aan de opsomming van zaken die wel of niet doorgingen. Die opsomming was ingedeeld per rechtsgebied. Rechtzoekenden

moesten zelf uitzoeken waar hun zaak onder viel. Als die voorkennis ontbreekt, loopt iemand daar al vast. Een ander voorbeeld was de melding dat ‘urgente’ zaken doorgingen. Alleen werd onvoldoende uitgelegd wat daarmee precies bedoeld werd en waarom dat zo was. Een grote groep rechtzoekenden was daardoor na het lezen van de informatie op rechtspraak.nl alsnog aangewezen op uitleg van medewerkers van de gerechten en het RSC.

Andere praktische vragen

Lang niet alle rechtzoekenden zijn daadwerkelijk betrokken bij een rechtszaak. Toch was de kern van de informatie die de Rechtspraak deelde vooral gericht op de vraag of een zitting wel of niet doorging. Daardoor was er, zeker in het begin van de coronacrisis, te weinig aandacht voor andere praktische vragen die rechtzoekenden (ook) kunnen hebben. Die vragen gingen bijvoorbeeld over hoe een apostille aangevraagd kon worden, of de registers bijgewerkt werden en op welke manier er bij de Centrale Balie van een gerecht stukken ingeleverd moesten worden.

Empathie

Het antwoord dat de Rechtspraak gaf op de vraag of een zitting doorging, was heel feitelijk. ‘Als u niet geïnformeerd bent, dan kunt u ervan uitgaan dat uw zitting niet doorgaat’, was de kernboodschap. Helder, maar zonder aandacht voor de negatieve emoties die deze boodschap veroorzaakten bij rechtzoekenden. Deze mensen wachten soms al heel lang op een zitting of uitspraak in hun zaak. Iets dat vaak een grote stempel op hun leven drukt. Een kort bericht aan rechtzoekenden waaruit empathie voor hun onzekere situatie blijkt, had wellicht al het verschil gemaakt.

Duidelijke en eenduidige informatie voor rechtzoekenden

Deze en andere signalen van rechtzoekenden werden door het RSC verzameld, geanalyseerd en gerapporteerd aan het CMT. Zoals het probleem dat ontstond vanwege de verplichting van een (zoals dat heet) ‘natte handtekening’ onder bepaalde stukken van iemand die onder bewind staat. Want hoe krijgt een bewindvoerder deze handtekening op het moment dat een verpleeghuis in lockdown is? Dankzij de signalering bij het RSC kon er via het CMT snel geschakeld worden en in samenwerking met het Landelijk Bureau Vakinhoud rechtspraak (LBVr) een alternatieve landelijke werkwijze worden bedacht.

Dit voorbeeld laat zien dat een servicecentrum dat in staat is om binnengekomen vragen en opmerkingen snel te analyseren en binnen de organisatie uit te zetten, meerwaarde heeft. Deze rol heeft het RSC al jaren, maar tijdens de coronacrisis werd nog extra duidelijk hoe belangrijk dat voor de Rechtspraak is. Zeker ook omdat binnen de Rechtspraak, waar onafhankelijkheid van rechtspraak in het DNA van de organisatie zit, gerechten op allerlei gebieden zelf hun koers willen varen. Vorig jaar concludeerde de Commissie Visitatie Gerechten dat dit voor organisatieontwikkeling een achilleshiel kan zijn.¹ Dankzij de centrale rol die het RSC heeft, kan het op dit gebied een nog grotere (verbindende) rol

¹ Commissie Visitatie Gerechten, *Rapport visitatie gerechten 2018. Goede rechtspraak, sterke rechtsstaat*, Den Haag: Raad voor de rechtspraak 2019.

spelen: door op nog meer gestructureerde basis bij gerechten aan te geven dat werkwijzen verschillen en de suggestie te doen deze waar mogelijk gelijk te schakelen.

Vergeet de rechtzoekende niet

De coronacrisis zorgt ervoor dat veel organisaties zich afvragen welke werkwijzen of oplossingen zij uit deze periode willen behouden. Ook de Rechtspraak stelt zichzelf die vraag. Zo wordt er op dit moment nagedacht over zaken zoals het blijvend aanbieden van veilig e-mailen van stukken. Ook wordt er gesproken over de mogelijkheid om sommige rechtszaken voortaan (deels) digitaal te laten verlopen. Het nadenken daarover doet de Rechtspraak intern en vooralsnog alleen samen met ketenpartners zoals de advocatuur. De visitatiecommissie zei eerder over die interne focus en de gevolgen ervan: 'Het bewerkstellingen van attitudes als innovatief en klantgericht zijn essentieel om de toegankelijkheid, snelheid en maatschappelijke dienstbaarheid van de rechtspraak te verbeteren. (...) Net als vorige visitatiecommissies heeft de huidige visitatiecommissie ervaren dat de meeste gerechten primair zijn gefocust op het afdoen van zaken en dat de belangstelling voor taken die de dagelijkse werkzaamheden niet direct raken vaak minder groot is.'²

Het is logisch en verstandig dat er samen met ketenpartners opgetrokken wordt, maar daarnaast zouden er meer spelers moeten worden betrokken. Er moet meer aandacht zijn voor de wensen van rechtzoekenden. Dat geldt overigens ook voor bijvoorbeeld tolken of bewindvoerders. Welke innovaties willen zij behouden? Welke absoluut niet? Op dit moment is er onvoldoende inzicht in wat deze groepen graag willen en wensen, waardoor hun stem onvoldoende wordt meegenomen in besluitvorming.

Onderzoek naar de wensen van alle betrokkenen kan opleveren dat rechtzoekenden een juridisch gezien weinig complexe zaak, ook na de coronacrisis, liever digitaal bijwonen. Ook als de zitting fysiek in een rechtsgebouw plaatsvindt. Voor een zitting die tien minuten duurt, kan dat een welkom alternatief zijn omdat het de nodige reistijd scheelt evenals het opnemen van een vrije dag. Door op gestructureerde wijze te achterhalen wat de behoeftes van rechtzoekenden zijn, kan de Rechtspraak een betere service verlenen. En dat komt de toegankelijkheid van de rechtspraak ten goede. Op dit gebied zijn er gelukkig wel ontwikkelingen. Zo wordt er in 2021 door de Rechtspraak per type rechtszaak onderzocht hoe rechtzoekenden het contact met de Rechtspraak ervaren. Daarbij wordt er bijvoorbeeld gekeken naar hoe deze groep de informatievoorziening beoordeelt.

Structurele aandacht

Naast het onderzoeken wat rechtzoekenden uit de coronacrisis willen behouden, is het goed ook in de verdere toekomst aandacht te hebben voor de signalen die deze groep geeft. Dat betekent dat vragen van rechtzoekenden op een structurele manier worden verzameld en geanalyseerd. Dit alles met het doel om rechtzoekenden op een laagdrempelige manier snel verder te kunnen helpen.

² Commissie Visitatie Gerechten 2019, p. 26-27.

Het geven van juridisch advies wordt daar uiteraard niet mee bedoeld. Wel moet het voor een rechtzoekende duidelijk zijn wat van hem of haar precies verwacht wordt als er een zitting gepland staat of stukken ingeleverd moeten worden. Daarbij zorgt een doorlopend proces van verzamelen en analyseren ervoor, dat de informatievoorziening van de Rechtspraak beter kan aansluiten op wat rechtzoekenden van de Rechtspraak verwachten. Naast het verzamelen en analyseren is een volgende stap nog belangrijker: organisatiebreed open staan voor dat wat rechtzoekenden aandragen en er daadwerkelijk (uniform) iets mee doen.

Concluderend

Toen het coronavirus uitbrak, worstelde iedere organisatie met de gevolgen van de maatregelen van het kabinet voor de eigen werkprocessen. De Rechtspraak vormde daarop uiteraard geen uitzondering. Terugkijkend op deze periode is onze conclusie dat de communicatie met rechtzoekenden zonder advocaat of juridisch adviseur, op verschillende vlakken beter kan. De ongekende impact die het coronavirus op onze samenleving had en voorlopig waarschijnlijk nog wel even heeft, zorgt ervoor dat het verstandig is om op korte termijn te beginnen met het verbeteren van de communicatie met deze doelgroep.

De focus lag, vanuit communicatie-oogpunt, vooral bij de vraag of een zitting wel of niet doorging en op welke wijze. Er was te weinig aandacht voor de andere praktische vragen die rechtzoekenden (ook) kunnen hebben. Verder zou er meer aandacht moeten zijn voor de taal waarmee de Rechtspraak met rechtzoekenden communiceert. Taal met zo min mogelijk (of liever: geen) juridisch jargon en veronderstelde voorkennis. En communicatie moet eenduidig zijn, vanuit alle gerechten. Voor de rechtzoekende is er immers maar één Rechtspraak. Communicatiemomenten tijdens een crisis als deze, kunnen worden gebruikt om begrip te tonen voor de onzekerheid die sommige rechtzoekenden ervaren. Dit kan zonder daarbij de onafhankelijke en onpartijdige rol van de Rechtspraak uit het oog te verliezen. Empathie is geen oordeel.

Het RSC is een organisatieonderdeel dat de toegankelijkheid (telefonisch en via social media) van de Rechtspraak vergroot. Tijdens de coronacrisis werd dit nog eens benadrukt. De Rechtspraak kan de ervaringen die zijn opgedaan tijdens de coronacrisis benutten om voortaan op structurele wijze kritisch te kijken of de stem van rechtzoekenden voldoende doorklinkt op het moment dat er besluiten worden genomen die deze doelgroep raakt. De (communicatie)lessen die in dit artikel beschreven staan, helpen daar hopelijk bij.

Robine de Lange

CRISISMANAGEMENTTEAM

Op 15 maart verschoof het zwaartepunt van mijn werk van het Rotterdamse naar het Haagse. Ik kwam als voorzitter van de Presidentenvergadering in het landelijke crisismanagementteam (CMT). Op die zondag namen we een zware beslissing: voorlopig geen fysieke zittingen, sluiting van de gebouwen voor het publiek en iedereen zoveel mogelijk thuis aan het werk. Als CMT zijn we vanaf die dag continu bezig geweest te bedenken wat er moet gebeuren en door wie, te beslissen, regie te voeren en te communiceren, intern en extern.

De snelheid en de flexibiliteit waarmee alles tot stand kwam was ongekend: van de tijdelijke regelingen die de LOV's maakten tot de oplossingen om de urgente zaken te blijven behandelen – via tele(fonisch) horen, skypen en schriftelijk afdoen –; van de uitrol van veilig e-mailen en het faciliteren van het thuiswerken tot het binnen twee maanden zodanig aanpassen van de gebouwen en werkwijzen dat we weer fysieke zittingen konden gaan doen.

Ik ben er trots op dat dit de Rechtspraak gelukt is. Wat ik geleerd heb is dat we meer tijd hadden moeten besteden aan het aan de buitenwereld toelichten van onze maatregelen. Wat ik wil bewaren uit deze tijd is de creativiteit, snelheid en flexibiliteit én de mogelijkheid om digitaal te vergaderen en te horen.

Bert Marseille

WETENSCHAP

Een paar dagen voordat Nederland op slot ging, zat ik in hotel Karel V bij een diner pensant van de Rechtspraak aan een tafel over digitalisering. Ik had drie voorbeelden bedacht ter toelichting van mijn stelling dat het op dat punt beter kan en moet. Mijn mooiste voorbeeld vond ik het gesprekje aan het eind van een zitting bij de Centrale Raad van Beroep.

De voorzitter, tegen appellante: 'Hopelijk kunt u straks, na de uitspraak, de hele zaak achter zich laten.' Appellante: 'Dat denk ik niet, want ik heb hier nóg een zaak lopen.'

Toen partijen de zittingszaal hadden verlaten, keken we elkaar gegeneerd aan. Waarom wisten we dat niet? Mijn digitalisering in Karel V ging over het beter ontsluiten, plannen en monitoren van zaken, die van mijn tafelmanen bleek te gaan over AI en big data. Ik voelde me wat klein, tussen al die grote woorden, al was iedereen aan tafel even aardig.

Een week later zat de Rechtspraak aan de grond, totaal onvoorbereid op digitaal werken.

Het gaat inmiddels beter, gelukkig. Ik hoop dat de Rechtspraak zich eerst gaat storten op de ongekende mogelijkheden van de 'kleine' digitalisering en pas daarna gaat denken en dromen over de 'grote' digitalisering.

Doornroosje werd ruw wakker gekust

Rechtbankverslaggeving tijdens corona

Paul Verspeek

Rechtbank en techniek zijn nooit een gelukkig huwelijk geweest. Waar ieder beginnend gemeenteraadslid moeiteloos het knopje van de microfoon weet te vinden en het ook werkt, zijn rechtszaken door gebrekkige instructies en apparatuur regelmatig moeilijk te volgen. Ik heb dat als journalist meermalen aangekaart, maar zonder resultaat.

Zo liep ik een jaar of tien geleden in Rotterdam met een medewerker van de technische dienst door de zaal om wat eenvoudige tips te geven. Dat drie verdachten en één microfoon niet zo handig is. U raadt het al: dat is nog steeds zo. De rechtbank, dat is dat instituut waar de fax nog geen museumstuk is. Waar ze vol trots vertellen dat het dossier digitaal is, maar die ene pagina net even niet op de kolossale schermen weten te toveren. Waar zat dat knopje ook alweer?

En toen kwam corona en werd Doornroosje ruw in haar slaap wakker gekust. Beveiligde e-mail was een project waar een jaar voor was uitgetrokken, maar werd nu in twee weken uitgerold. Er verschenen meer schermen en microfoons in de zaal, want de familie thuis of in de andere zaal moest het wel kunnen volgen. 'Schuift u nog een stukje naar voren en probeer recht in de microfoon te spreken.' De rechter zei eindelijk tegen de verdachte wat al zolang werd verlangd.

Voor- en nadelen

Elk nadeel heeft zijn voordeel, dus kwamen rechters erachter dat zij ook prima vanachter de keukentafel recht konden spreken. Het bespaarde veel reistijd en CO₂. Zaken bleken ook prima schriftelijk behandeld te kunnen worden. In bepaalde sectoren zijn achterstanden weggewerkt, zo vertelde de Rotterdamse rechtbankpresident Robine de Lange mij trots. 'In het handelsrecht en bestuursrecht worden zaken versneld afgedaan.'

In de zalen verschenen indrukwekkende schermen. Telehoren werd de norm. Desnoods werd de verdachte of procespartij via de telefoon gehoord. Al haperde het nog wel eens. 'Nu bent u groen', zei de advocaat die in een veel te klein verhoorkamertje op het politiebureau naast zijn cliënt zat en naar de rechter in de zaal keek. De rechter die vervolgens het dossier op zijn scherm wilde zien, maar dat lukte niet: daar kon alleen dat verhoorkamertje worden vertoond. Switchen bleek te ingewikkeld. 'Dan neem ik de volgende keer wel mijn eigen laptop mee', zei de rechter.

Verslaggeving

Ik kan de lijst met technische mankementjes moeiteloos aanvullen. Relevant is of het werk van mij als journalist erdoor is beïnvloed of gehinderd. Laat ik beginnen met een vreemd, positief voorbeeld. In de fase dat verdachten en publiek nog uit de zalen werden geweerd, had ik vrij spel. Ik kon met mijn iPhone en microfoon boven op de snufferd van de rechter zitten. De verdachte was er immers niet en de rechters raakten gewend aan camera's pal voor hun tafel. Ik heb zo meer en beter verslag kunnen doen dan ooit tevoren.

De toelating tot de zalen voor de pers werd wel beperkt. Maximaal drie journalisten was de norm. Dat werd bij één zaak een pijnlijke puzzel, omdat vier verslaggevers zich hadden aangemeld. De parketpolitie was resoluut: zoek het onderling maar uit. Gelukkig bracht de voorzitter redding en mochten we alsnog alle vier naar binnen.

Bij enkele zittingen werd de pers gevraagd in een andere zaal te gaan zitten en de zaak op een scherm te volgen. De verslaggeving wordt daardoor wel gebrekiger: alsof je naar een tv-uitzending uit de jaren vijftig zit te kijken, met maar één camerapositie. De emoties van de verdachte en de reacties van nabestaanden zijn dan niet of nauwelijks te zien. Dezelfde bezwaren die de procespartijen ook al snel op tafel legden.

Online zittingen

De verbinding was ook niet altijd even goed. Zo was er een strafzaak in Dordrecht van een vermoorde Iraanse vrouw. Haar familie was speciaal overgekomen en vanwege de coronahaard in dat land werden zij veiligheidshalve gescheiden gehouden van de pers. Wij konden de zitting vanuit een andere zaal volgen, op scherm. Daar zagen we hoe advocaat Gerard Spong met een gloedvol pleidooi bezig was, waarin hij duidelijk maakte dat niet zijn cliënt, maar de vrouw de agressor was. 'Er is sprake van een woest, animaal repertoire. Deze vrouw was een bijtende furie, een ...' En toen was de verbinding verbroken. We keken naar een zwart scherm. 'Even geduld a.u.b.'? Helaas, de technische dienst was al naar huis (het pleidooi nam wat meer tijd in beslag dan kennelijk was ingecalculeerd) dus konden we het einde van de zaak niet meer volgen.

Dat was een incident. In de meeste gevallen werkten de verbindingen. Een structureel probleem bleek het horen van verdachten in de penitentiaire inrichtingen (PI) te zijn. Per verdachte was een tijdslot afgesproken van doorgaans drie kwartier. Dat leidde tot hilarische dan wel onverkwikkelijke taferelen. Een zaak in Rotterdam was wat later begonnen, zodat de drie kwartier al was opgesoupeerd voordat de advocaat aan het woord was geweest. De rechter ging door maar werd ruw onderbroken door een PI-medewerker, die op bitse toon zei: 'U moet nu stoppen, de volgende verdachte zit klaar en anders krijg ik ruzie met Zutphen.'

Of die keer dat de rechter bezig was met het voorlezen van het vonnis in een van de vele 'coronazaken' (het aanvallen van agenten die groepsvorming wilden tegengaan). Pratend tegen de verdachte die zij voor zich op het scherm zag, kwam er plotseling een PI-medewerker dwars doorheen, omdat hij de mannen weer wilde meenemen. Stomverbaasd maakte de rechter duidelijk dat zij wel graag haar zinnen wilde afmaken. In een andere zaak maakte ik mee dat de verdachte-op-locatie de

beslissing over de voorlopig hechtenis niet live heeft kunnen aanhoren: hij had al plaats moeten maken voor de volgende gedetineerde. Changez!

Mijn tweets erover leverden veel herkenning op, met name bij de advocatuur. De bottleneck zat bij de PI's, zo bleek bij navraag. Een woordvoerder van de Dienst Justitiële Inrichtingen wist mij trots te vermelden dat elke PI inmiddels over een videoruimte beschikt. Dat was een Grote Sprong Voorwaarts, maakte ik uit zijn woorden op. Maar in de praktijk was het niet toereikend.

Ik weet dat er in Den Haag door het crisisteam ongelooflijk veel te regelen viel. Met veel succes, dat is elke week zichtbaar geweest in de rechtszalen. Ik denk dat de posities van de PI's is onderschat, of dat daar te weinig vat op was. De tijdslots hebben geleid tot voornoemde taferelen en tot afgeraffelde strafzaken vanwege de tijdsdruk. Anno 2020 lijkt het vreemd dat er niet meer eenvoudige video-verbindingen geboden konden worden vanuit de PI's. Skype, Facetime, Zoom, Teams: heel Nederland leerde het ontdekken. Behalve in de huizen van bewaring en gevangenen.

Verschillen per locatie

Als journalist kom ik voornamelijk in de gerechtsgebouwen van Rotterdam en Dordrecht. Navraag bij collega's elders in het land leerde dat er de nodige verschillen zijn in beleid en techniek per locatie. Waar de ene rechtbank soepel is in het toelaten van het aantal journalisten per zaal, is dat elders heel strikt – zoals het genoemde maximum van drie. Waar de ene rechtbank leunt op de welwillende medewerker die met zijn iPhone wel zicht op de zitting kan geven voor de journalist thuis, is de andere rechtbank zo geoutilleerd dat vrijwel alles met livestreams te volgen is. De rechtbank Midden-Nederland wist mij te melden dat negen van de tien zittingen op afstand te volgen waren. Corona legt zo nog maar eens bloot dat de faciliteiten voor de pers zeer uiteenlopen per locatie. In Rotterdam is de perskamer een veredeld bezemhok. Zij meet anderhalf bij twee meter, kent geen ramen, één stopcontact en een kast die dient als opslagruimte voor plastic bekertjes en gevonden voorwerpen. In Breda is het een zaal met veel ramen en bureaus, waar je met gemak een anderhalve-meterbruiloft kunt geven.

Waar in Rotterdam het audiovisueel opnemen van rechtszaken nauw omschreven en beperkt is (doorgaans: requisitoir en vonnis), vernam ik van een collega dat in Midden-Nederland alles in principe opgenomen kan worden, inclusief de rechter en de verdachte(n). De verslaggever plugt daar voor de audio simpelweg in op de perstafel in de zaal.

Het roept de vraag op of de Raad voor de rechtspraak in haar coördinerende rol ook aan de journalistiek denkt, of dat zij dat aan de afzonderlijke rechtbanken en hoven overlaat. Mocht het op de agenda komen, nog een tip: roep speciale pasjes in het leven voor rechtbankverslaggevers, zoals advocaten die hebben. De wachttijd bij de detectiepoorten loopt soms aardig op, zeker in coronatijd. De rechtspraak is zich steeds meer bewust geworden van de wereld om haar heen en de belangrijke rol van de media daarin. Faciliteer dat dan ook, op meerdere gebieden.

Daar staat tegenover dat ik in ieder geval in het Rotterdamse heb gemerkt dat de bereidheid om journalisten ter wille te zijn, groot is. Toen de rechtbanken in het begin grotendeels op slot zaten,

werden vonnissen niet in het openbaar uitgesproken. Ze stonden ook niet op rechtspraak.nl maar zonder problemen konden hele pakketten met beslissingen worden opgestuurd. Rechters die doorgaans wel enige afstand bewaren tot journalisten wilden nu graag vanuit hun huiskamer of keuken vertellen hoe zij beslissingen nemen over faillissementen of uithuisplaatsingen.

Toekomst

Corona dwingt ons allen tot improviseren en dat schept een band. Hopelijk zal die nieuwe, wederzijdse openheid 'een blijvertje' zijn. Dat hoop ik ook voor het gebruik van de nieuwe technieken, waardoor de media nog beter en makkelijker zittingen kunnen volgen. De ervaringen met de processen over de MH 17 en de 'brillenoorlog', waarbij journalisten uit de hele wereld konden meekijken, stemmen tot optimisme.

Doornroosje reageerde soms nog wat chagrijnig, nadat zij zo onverwacht uit dromenland werd weggerukt. Inmiddels is zij 'woke' en begint alles op volle toeren te draaien. Als corona verdwenen is en er lessen zijn geleerd, dan zou dit boosaardige sprookje nog wel eens heel goed kunnen aflopen.

Eerder verschenen

2020, nr. 2	Leren van feedback in de rechtspraak
2020, nr. 1	Innoverende hoven gewogen. Over de achtergronden en effecten van vernieuwingen in de appelrechtspraak
2019, nr. 2	Algoritmes in de rechtspraak. Wat artificiële intelligentie kan betekenen voor de rechtspraak